

АРХЕОЛОГІЧНА КАРТА ПАМ'ЯТОК ЕТАПУ ТРИПІЛЛЯ VI–VII У СЕРЕДНЬОМУ ТА ВЕРХНЬОМУ ПРИДНІСТЕР'І

Яна ЯКОВИШИНА

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України,
вул. Винниченка, 24, 79008, м. Львів, Україна,
e-mail: jkovyshyna@ukr.net*

Розглянуто пам'ятки Трипілля VI–VII на Придністер'ї, які дослідники віднесли до заліщицької групи, простежено історію дослідження, визначено стан їхнього вивчення на сьогодні.

Встановлено, що за весь час польових досліджень, а це понад 150 років, у регіоні виявлено близько 30 поселень етапу Трипілля VI–VII, розташованих уздовж правого й лівого берегів Дністра на території різних областей (Тернопільська, Івано-Франківська, Хмельницька, Чернівецька). Зазначено, що розкопки проводили на меншій частині пам'яток; більшість із них відома завдяки підйомному матеріалу; крім того, розкопки на більшості пунктів проведені ще наприкінці XIX – на початку XX ст. (Більче-Золоте Парк, Бучач, Городниця над Дністром, Васильківці, Вигнанка, Пилипче, Крутобородинці, Заліщики). Зауважено, що менше пам'яток досліджено пізніше: одну – у 1950-х (Бабин), три – у 1980-х (Бучач, Блищанка II, Спас) та дві – у 1990–2000-х роках (Більшівці, Хом'яківка I). Відповідно і рівень методики розкопок та фіксації знахідок з поселень дуже відрізняється. Констатовано, що кількість та якість керамічного матеріалу на пам'ятках також неоднорідна. Стверджено, що опрацювання керамічних комплексів пам'яток дало змогу уточнити культурну атрибуцію та відносну хронологію деяких із них.

Відзначено, що останню карту пам'яток Трипілля VI–VII регіону уклала Наталя Виноградова ще 1983 р., а від часу виходу праці дослідниці кількість відкритих пам'яток зросла. Крім цього, за останні десятиліття переосмислено культурну належність та відносну хронологію деяких раніше відомих поселень. Відповідно вказано, що нарізла необхідність у створенні оновленої карти трипільських пам'яток регіону, у яких би були уточнені дані про вже відомі поселення і додані нові пам'ятки. Констатовано, що детальне картографування пам'яток та аналіз керамічних комплексів дав можливість представити актуальну карту ареалу заліщицьких поселень.

Ключові слова: Трипілля VI–VII, Кукутень АВ, археологічна пам'ятка, Придністер'я, заліщицька група, кераміка.

Вивчення трипільських пам'яток на Придністер'ї тривають упродовж тривалого часу. Першим, хто узагальнив роботу археологів у галузі дослідження культури мальованої кераміки на Дністрі, був відомий учений Федір Вовк [Вовк, 1905, с. 15–23]. Пізніше, у 1919 р., історіографічний огляд досліджень у Придністер'ї зробив Богдан Януш [Janusz, 1919]. У 1928 р. Володимир Антонович видав у Варшаві першу узагальнювальну працю «Археологія Польщі», у якій зібрав відомі тоді дані із трипільської проблематики [Antoniewicz, 1928, с. 68–72]. Дослідник подає опис «посуду трипільського типу», заторкує питання становлення трипільської культури на українських землях під впливом етнічної міграції з Передньої Азії до Австрії через Моравію до Чехії, Семиграддя і Румунії [Antoniewicz, 1928, с. 68].

Дослідники зауважували, що різноманіття форм та орнаментів на керамічному посуді трипільських поселень відображає хронологічний і територіальний поділ пам'яток. У довоєнний час Левко Чикаленко згрупував окремі пункти за орнаментом та формами посудин.

Працюючи з матеріалами Більче-Золотого Парк I, він натрапив на посуд невідомого типу. Аналогій йому Л. Чикаленко не знайшов, оскільки посуд мав приземкувату форму й негативний тангентний розпис. Після аналізу кераміки на трипільських пам'ятках Придністер'я він дійшов висновку щодо існування певної групи, яку репрезентують поселення в Городниці, Васильківцях, Вигнанці та частково деякі інші [Чикаленко, 1926, с. 115].

Юрій Полянський вказував на спорідненість кераміки Заліщиків із керамікою Городниці над Дністром, Васильківців, Вигнанки. При цьому дослідник наголошував, що заліщицький орнамент – суто геометричний, без «звіриного орнаменту», який досить часто зустрічається в Петренах і Більче-Золотому. Водночас особливістю є нерозривні спіралі. Дуже рідко використовується також простолінійний мотив та сітка, притаманні для Кошилівців і Більче-Золотого. Незначна група фрагментів із заглибленим орнаментом при зіставленні нагадувала дослідникові тотожні матеріали Городниці й Вигнанки [Полянський, 1928, с. 18].

На 20-ті роки ХХ с. була відома велика кількість як трипільських, так і пам'яток інших європейських культур із мальованим посудом. Зібрано багато матеріалу із професійних розкопок. Більшість тогочасних дослідників заторкувала питання походження культури, яке намагалися вирішити за допомогою орнаменталістики на посуді. Для відтворення хронології пам'яток і визначення їхньої культурної належності з'являються класифікаційні побудови посуду, в основі яких закладено стилістичні ознаки. Розробляють типологію самого орнаменту. Як данина тогочасним тенденціям, у працях багатьох дослідників піднімається питання еволюції орнаменту. У 30-х роках кількість і якість матеріалу, а також стратиграфічні спостереження, дали змогу дослідникам розробити періодизаційні схеми для Трипілля і Кукутень, у яких типологія посуду вже була зіставлена зі стратиграфічними даними.

Після вивчення керамічних комплексів із пам'яток Придністер'я, Олег Кандиба 1938 р. у статті «Старша мальована кераміка в Галичині» вперше вводить у літературу назву «заліщицька група» й окреслює низку поселень, яка її репрезентує [Кандиба, 2007, с. 348]. Він розподіляє усі трипільські поселення в басейні Дністра на періоди А та В, опираючись не лише на морфологічні критерії кераміки, а й на стилістичні, що надає його аргументам більшої переконливості. Період А складається із фаз Незвиська та Заліщиків. Фаза Заліщики ділиться на дві групи. Перша – Шипинці А, розповсюджена в Галичині та Буковині, характеризується чорним негативним орнаментом. Другу групу дослідник назвав заліщицькою, віднісши до неї 12 поселень: Більче-Золоте (Парк), Бучач, Васильківці, Вигнанка, Заліщики, Городниця над Збручем, Городниця над Дністром, Личківці, Незвисько (частково), Новосілка-Костюкова, Стрілківці, Пилице.

Для створення нових періодизаційних схем розробками О. Кандиби ще довгий час послуговувалися як польські [Małkowski, 1947], так і радянські дослідники [Passek, 1935; Пассек, 1961; Черныш, 1982; Виноградова, 1983].

Тетяна Пассек, як і Олег Кандиба, виділяла заліщицьку групу, додаючи до неї фактично ті ж пам'ятки. Проте поселення Бучач, яке, за О. Кандибою, належало до заліщицької групи, дослідниця відносить до пізнього Трипілля разом зі Сухоставом, Кошилівцями, Більче-Золотим (Вертеба) [Пассек, 1961, с. 15]. У Бучачі, крім шару Трипілля VI–VII, присутні кілька фрагментів пізньотрипільської кераміки, напевно, саме про цей горизонт Бучача мовиться у праці дослідниці. У час створення періодизації Т. Пассек басейн Дністра археологічно був вивчений недостатньо і трипільські пам'ятки цього регіону, особливо середнього періоду, могли бути схарактеризовані лише в загальних рисах. Заліщицьку групу Т. Пассек віднесла до етапу VII та хронологічно зіставила з поселеннями Поливанів Яр II, Шипинці, Петрени, вважаючи цей період часом, коли поліхромна кераміка почала поступатися місцем посудинам із біхромним розписом: червоною та білою або білою та чорною [Пассек, 1949; 1961].

Катерина Черныш, покликаючись на Олега Кандибу, виділяє заліщицьку та городницьку групи, називаючи їх п'ятим (Заліщики, Вигнанка, Бабин) і шостим (Поливанів Яр II, Кліщів, Бучач, Більче-Золоте (Парк), Крутобородинці I) ступенями другої половини середнього

періоду своєї періодизації [Черныш, 1982, с.205]. Пам'ятки поділені на ступені після ґрунтового аналізу розпису та форм посудин, оскільки зміни у формі інших виробів та знарядь праці не простежено. Якщо раніший ступінь характеризується розписом, виконаним червоною чи чорною фарбою по білому тлу, то орнамент (спіраль, концентричні кола, овали) пізнішого ступеню розбито за поясами, що містяться у верхній частині посудин. Нижня частина зазвичай майже зовсім не орнаментована. Домінує розпис на природному тлі або по червоному чи коричневому ангобу, який виконано чорною, рідше – червоною чи білою фарбами [Черныш, 1982, с.206–208]. За видом керамічних знахідок до п'ятого ступеню віднесено поселення біля с.Бабин в ур.Яма, що, за висновками дослідниці, аналогічне поселенню Заліщики на Дністрі.

Як і Катерина Черныш, Тамара Мовша вказувала на різночасовість заліщицьких пам'яток; зазначала, що заліщицька група як своєрідний тип, куди ввійшли Шипинці, Заліщики, Вигнанка й інші, генетично пов'язується з поселенням нижніх горизонтів Незвисько. Основними джерелами для всебічного огляду вона називає керамічні комплекси поселень Заліщики та Шипинці (нижній шар) [Мовша, 1985, с.211]. Дослідниця виділила петренську регіональну групу, до якої потрапили Заліщики та Бучач, що віднесені відповідно до першої та другої фаз розвитку [Мовша, 1984, с.14].

Тамара Мовша вперше поставила питання щодо виокремлення перехідного етапу від VI до VII, вивчаючи матеріали поселення Солончени II, середній шар якого зіставляла з пам'ятками фази Кукутень АВ Траян і Корлатень [Мовша, 1965].

Розкопки на поселеннях Траян [Dumitrescu, 1957; 1959; 1960; Dumitrescu, Dumitrescu, 1962], Корлетень [Nestor, Zaharia, Zirra, 1951; Nestor et al., 1952], Димбул-Морій [Petrescu-Dîmbovița, 1966; Petrescu-Dimbovița, Văleanu 2000], Калу [Vulpe, 1937–1940], Фрумушика [Mătașă, 1946], Хуши [László, 1966], а також розвідкові роботи в районі Бакеу та Батошань [Florescu, Capitani, 1969] у Південно-Східній Трансильванії [Crișmaru, 1970] підтвердили стратиграфічне місце перехідного етапу Кукутень АВ [Szekely, 1965].

Наталія Виноградова розвинула цю ідею, визначивши трипільські пам'ятки VI–VII, подібні з поселеннями етапу Кукутень АВ. Їх дослідниця розподілила на дві групи: заліщицьку та солонченську [Виноградова, 1972; 1983].

Дослідниця збільшила кількість відомих поселень із 12, про які писав Олег Кандиба, до 26: Бабин (ур.Яма), Бакота (ур.Біла), Вигнанка, Більче-Золоте Парк (нижній шар), Бучач, Васильківці, Вигнанка, Городниця над Дністром, Городниця над Збручем, Григорівка, Заліщики, Кадиївці-Бавки (верхній шар), Китайгород, Кишла-Неджимова (Оселівка) (ур.На Долинках), Копанка, Крутобородинці, Личківці, Магала, Макарівка, Новосілка-Костюкова (Новосілка), Патринці, Пилипче, Поливаний Яр (середній шар II), Рестів (Дністрівка) (ур.Яма), Стрільківці, Фридрівці (ур.Ферма), Щитівці [Виноградова, 1983, с.16].

На основі розроблених стилів розпису посудин, якими послуговувалися румунські дослідники та частково Т.Пассек, Н.Виноградова розділила поселення заліщицької групи на три хронологічні підгрупи. До першої, ранньої, віднесла поселення Бабин і Вигнанка. Посудини мали аналогії у Трипіллі VI та Кукутень А. Дослідниця відзначала домінування стилю розпису α (він має кілька підвидів, які дуже різняться між собою; є одним із найдавніших) та найраніші варіанти стилю δ (також має багато варіацій, одні з них монохромні, інші – поліхромні) [Виноградова, 1983, с.74].

До другої підгрупи віднесено Заліщики, Бучач, Городницю над Дністром, оскільки ці пам'ятки мали пізні типи кубків і грушоподібних посудин. В орнаменталії розписної кераміки помітна зміна основних стилів – провідними стають ранні варіанти групи δ – δ_1 та δ_{1a} (понад 50%). Група α трапляється рідко, тоді як у Заліщиках становить 22% всіх розписів. Уперше з'являються пізні орнаментальні стилі $\gamma_{2в}$, відсутні в Заліщиках [Виноградова, 1983, с.40]. Саме тому віднесення Бучача й Заліщиків до однієї хронологічної підгрупи викликає сумніви. Деякі зміни спостерігаються і у формах посуду – з'являються пізніші типи кубків та

грушоподібних посудин. Після аналізу значного масиву керамічного матеріалу Бучача з розкопок 1987 р., стає помітною різниця співвідношення орнаментованого посуду з неорнаментованим, але стилі розпису коливаються в тих самих межах, що їх визначила Н. Виноградова на матеріалах розкопок 1922 р. та 1952 р.

Наталя Виноградова відзначала новий стиль γ , у якому тло природне чи вкрите червоним ангобом, білі стрічки чергуються з широкими чорними; деколи замість чорної фарби використано темно-червону. Найбільше кераміки орнаментованої цими стилями простежено в матеріалах із Городниці (понад 40 %) [Виноградова, 1983, с. 74]. З цього дослідниця висноує, що Заліщики в цій підгрупі є найдавнішою пам'яткою, оскільки тут збереглися деякі ранні форми та стилі (α).

Третя підгрупа вмістила Поливанив Яр і Крутобородинці I. Форми посуду залишаються такими ж, як і в попередній підгрупі, але повністю зникають стилі α та β (розпис чорною і білою фарбами в позитиві та негативі вважається таким само давнім, як і α). Вони відсутні у Крутобородинцях I. По суті, третя підгрупа Н. Виноградової збігається з п'ятим ступенем К. Черниш, до якого віднесені ті самі пам'ятки [Черныш, 1982, с. 206]. Розпис належить до стилю γ та різних варіацій стилю δ [Виноградова, 1983, с. 74]. Решта поселень групи не піддалася визначенню через незначну кількість матеріалів. Потрібно зазначити, що складно стверджувати, чи стилі орнаментации відображають швидше певні хронологічні тенденції, чи культурні. Саме тому зараз виникла ситуація, коли деякі пам'ятки, які вважалися належними до заліщицької групи туди більше не відносять, наприклад Поливанив Яр II. Спеціальне дослідження поселенню присвятила Тетяна Попова. За її висновками, Поливаний Яр II не належить до заліщицької групи, а є окремим синкретичним типом пам'ятки, який містить заліщицькі й солонченські риси [Попова, 2003].

На сьогодні до заліщицької групи відносять ще й окремі шари Більшівців [Ткачук, Кочкін, 2009], Блищанки II [Конопля, Круц, Рижов, 1993, с. 20], Хом'яківки I [Кочкін, 1992, с. 26], Вікторіва I, Одаїва II, Кремедіва, Тумиру (на чотирьох останніх, на жаль, не зберігся розпис; належність до заліщицької групи визначена переважно завдяки формам посуду) [Ткачук, Кочкін, 2009]. Ще низку пам'яток у регіоні, матеріал із яких відповідає етапу VI–VII окреслю згодом.

Заліщицькі впливи дослідники відзначають і на пам'ятках, віддалених на схід від ареалу розповсюдження заліщицької групи. Наприклад, Сергій Рижов відзначав схожість тангетних і метопних схем орнаментации грушоподібних посудин, покритих із Кліщева на Південному Бузі з розписом посуду із Заліщиків, Бучача, Поливаного Яру II, Капустинців, Блищанки II (нижній трипільській горизонт) [Заец, Рыжов, 1992, с. 156–157; Заец, 1973; 1990; Конопля, Круц, Рижов, 1993]. Деякі подібності спостерігаються у Русанівцях I на Південному Бузі [Овчинников, Погорілець, 2011, с. 250]. Це явище дослідники пояснюють пересуванням у східному напрямку західних племен [Заец, Рижов, 1992, с. 162]. Тут треба зазначити, що композиційні рішення у розписах кераміки із Кліщева і Русанівців більше тяжіють до пам'яток VI–VII Чернівечини, як-от Поливаний Яр, Черленівка, ніж до заліщицьких, однак це питання потребує окремого дослідження і детального обґрунтування.

Карта пам'яток етапу Трипілля VI–VI, яку склала Н. Виноградова 1983 р., потребує перегляду та доповнення. Від часу виходу праці дослідниці кількість відкритих пам'яток зростає. Крім цього, за останні десятиліття переосмислено культурну атрибуцію та відносну хронологію деяких раніше відомих поселень. У зв'язку з цим, назріла необхідність у створенні оновленої карти трипільських пам'яток регіону, у яких були б уточнені дані про вже відомі поселення й додані нові пам'ятки. Детальне картографування пам'яток та аналіз керамічних комплексів дасть змогу представити актуальну карту заліщицьких поселень.

Розгляньмо детальніше пам'ятки, які дослідники зарахували до заліщицької групи та визначимо стан їхнього вивчення на сьогодні.

Пам'ятки, як-от Васильківці, Ланівці, Городниця на Збручем, Личківці відкрив польський дослідник Адам Кіркор упродовж 1876–1879 рр., а також у 1881–1882 рр. [Kirkor, 1877; 1878; 1879; 1882; 1883]. Матеріали, розкопані під час поїздок, він відвіз до Кракова, де вони зберігаються до сьогодні в Археологічному музеї [Trela, 2001]. Збірка, на жаль, не опублікована.

Городницю над Дністром розкопували Ізидор Коперницький та Владислав Пшибиславський [Kopernicki, Przybysławski, 1884]. Судячи з опису дослідників, вони натрапили на залишки житла (частково зруйновану площадку). Товщина шару становила 30 см. Владислав Пшибиславський віднайшов біноклеподібну посудину, добре випалену, з відмуленої глини червоного кольору. З такого самого тіста зроблені й інші фрагменти керамічного посуду, знайдені на поселені. Посуд розписаний перед випалом смугами та лініями темно-коричневого кольору на білому тлі. Із внутрішньої сторони поверхня вкрита ангобом [Przybysławski, 1879, s. 71]. Зазначу, що біноклеподібна посудина, яку опублікував В. Пшибиславський, за схемою розпису й елементами орнаменту, тотожна тим, що трапляються на пам'ятках заліщицької групи Трипілля (каплеподібні овали, обрамлені білими стрічками, у середині яких розміщені тонкі паралельні коричневі лінії).

Зі звіту дослідника можна висувати, що енеолітичний шар перекривало поховання доби бронзи. Серед матеріалу він знайшов уламок трипільської зооморфної фігурки, розписаної червоною фарбою на білому тлі. У звіті вказав на велику кількість уламків розписного посуду, виявлену під час розкопок, аналогію до яких навів із Мікен [Przybysławski, 1879, s. 74]. У 1928 р. матеріли з Городниці передали до відділу археології Музею наукового товариства ім. Шевченка (Музей НТШ) у Львові [Пастернак, 1929, с. 238]. Пізніше, у 1938–1939 рр., Маркіян Смішко та Казимир Журовський проводили тут розкопки шару Трипілля VI [Smiszko, 1939, s. 67–73]. Після розформування Музею НТШ 1940 р. знахідки з Городниці над Дністром потрапили до Львівського історичного музею (ЛІМ), у якому зберігаються до сьогодні*.

На заліщицьких пам'ятках Більче-Золоте Парк I, Васильківці, Вигнанка здійснював розкопки Готфрід Оссовський [Ossowski, 1890; 1891; 1892; 1895]. Він синхронізував Більче-Золоте Парк I із Городницею над Дністром, Васильківцями, Вигнанкою. Підставою для таких висновків стала подібність кераміки, крем'яних і кістяних знарядь [Ossowski, 1895, s. 28].

У Вигнанці Г. Оссовський розкопав скупчення глиняної обмазки (ймовірно, зруйновану площадку з порушеним культурним шаром). На пам'ятці знайдено крем'яні знаряддя, фрагменти посуду, розвали та цілі посудини. Загалом, кількість кераміки незначна, серед неї виокремлено тонкостінні кубки різних розмірів із відмуленої глини, і добре випалені. Посудини орнаментовано – білим по темно-червоному. Розпис на них здійснено у дві метописи, що типово для заліщицького орнаменту. Простежено поділ на два зонально-вертикальні пояси, у які вміщено композицію – діагональну смугу з тонких ліній, у вільному просторі над і під нею вписано по «листочку» чи округлій фігурі. Також кубки з бомбоподібним тулубом та погано профільованим денцем. Цей тип притаманний для кераміки Трипілля VI. Глибока миска із відмуленої глини, добре випалена, але грубої обробки й неорнаментована. Невелика амфора (висота – 12,8 см, діаметр вінець – 7 см, діаметр денця – 5,6 см), яка мала три петельчасті вушка, орнаментована «золтаво-червоним по брунатному» [Ossowski, 1891, s. 50–51]. І хоча малюнок зберігся частково, добре помітно, що шийка та плічка орнаментовані різними мотивами. На шийці – три вертикальні промені, на плічках – хвиляста петля, утворена кількома тонкими лініями (рис. 1).

З 1898 р. розкопки на Придністер'ї почав Володимир Деметрикевич, який провадив дослідження на поселеннях Більче-Золоте Парк, Васильківці тощо [Demetrykiewicz, 1900].

---

* Принагідно хочу висловити вдячність завідувачці відділу «Музей історії України» Львівського історичного музею п. Оксані Куценяк за сприяння при опрацюванні матеріалів із заліщицьких пам'яток, які зберігаються у фондах музею.

Львівський археолог Кароль Гадачек вів розкопки біля сіл Васильківці, Кудринці, Пилипче, Кошилівці [Hadaczek, 1903; 1914]. Біля с. Пилипче Чортківського р-ну, в ур. Царина, Він натрапив на трипільську площадку, де зібрав крем'яні знаряддя та фрагменти розписного посуду. Весь матеріал дослідник передав до Музею Дідушцьких у Львові [Janusz, 1918, s. 61]. Сьогодні невелика збірка кераміки з шифром «Filipkowce» зберігається у фондах ЛІМ. Імовірно, це матеріал із Пилипче. На кераміці не зберігся розпис, вона в інтенсивній земляній патині, проте з огляду на форми посудин, можна припустити, що це пам'ятка часу Трипілля VI–VII.

Цікаві роботи провів Вікентій Хвойка 1909 р. у Крутобородинцях [Хвойко, 1909], після чого відзначив велику подібність розписних посудин із дніпровською керамікою. Пізніше Н. Виноградова віднесла цю пам'ятку до заліщицької групи [Виноградова, 1983, рис. 1].

Після Першої світової війни розпочато розкопки на пам'ятках Бучач та Заліщики. Першу досліджував 1922 р. Леон Козловський [Kozłowski, 1930]. Йому вдалося виявити рештки чотирьох заглиблених жител квадратної форми (4×4 м), зі стовповою конструкцією та печами, що склалися із плоских каменів середніх розмірів [Kozłowski, 1930, s. 42]. За стилем будови жител й орнаментациєю поліхромного посуду, він відніс пам'ятку до кошиловецької групи [Kozłowski, 1924, s. 136]. Але, як виявилось пізніше, на пам'ятці присутні як мінімум два культурні шари, верхній із яких ранньослов'янський. Він частково перекриває шар трипілля, а частково прорізає його в місцях заглиблених чотирьох жител. Усі розкопані слов'янські житла мали печі-кам'янки – особливість культури типу Луки-Райковецької [Ситник, 2005, с. 17]. Матеріали з розкопок Л. Козловського зберігаються у ЛІМ.

У 1927 р. розвідкові роботи в Середньому Придністер'ї проводив Юрій Полянський. Серед низки трипільських пам'яток дослідник відкрив кілька поселень, зараз їх розглядають у межах заліщицької групи. Серед них і Новосілка-Костюкова (сучасна назва села – Новосілка) [Полянський, 1928, с. 24]. В ур. Вікно знайдені фрагменти мальованої кераміки. Дослідник визначив посуд типу глека з циліндричною шийкою (можливо, амфора) та мініатюрні кухлики [Полянський, 1928, с. 25]. У 1928 р. матеріали з Новосілки-Костюкової були передані до відділу археології Музею НТШ у Львові [Пастернак, 1929, с. 239; 1933, с. 121]. Сьогодні вони зберігаються у ЛІМ.

Ще одну пам'ятку заліщицької групи Ю. Полянський відкрив 1927 р. під час розвідок біля с. Стрільківці [Полянський, 1928, с. 28]. У 1928 р. ці матеріали також були передані до відділу археології Музею НТШ у Львові [Пастернак, 1929, с. 239], однак зараз їхнє перебування невідоме.

За дорученням Музею НТШ у 1928 р. і 1929 р. О. Кандиба проводив розвідки в Борщівському р-ні, обстежуючи пам'ятки, які відкрив Ю. Полянський. На поселеннях

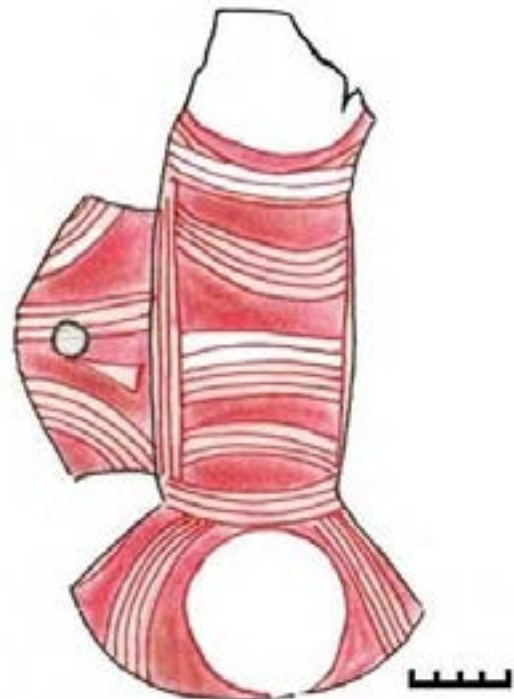

Рис. 1. Городниця над Дністром. Фрагмент біноклеподібної посудини (фонди Львівського історичного музею)

Fig. 1. Horodnytsya nad Dnistrom. Fragment of a binocular vessel (holdings of the Lviv Historical Museum)

Стрільківці та Новосілка-Костюкова додатково зібрані фрагменти трипільського посуду [Кандиба, 1937, с. 6, 10].

У 20–30-ті роки ХХ ст. особливу увагу дослідників привернула пам'ятка біля Заліщиків, яка стала епонімною для заліщицької групи. Поселення розкопували в різні роки Ю. Полянський [Полянський, 1928], О. Кандиба [Кандиба, 1937], Л. Козловський [Kozłowski, 1939]. Сьогодні цієї пам'ятки не існує – вона повністю зруйнована кар'єром (рис. 2)*.

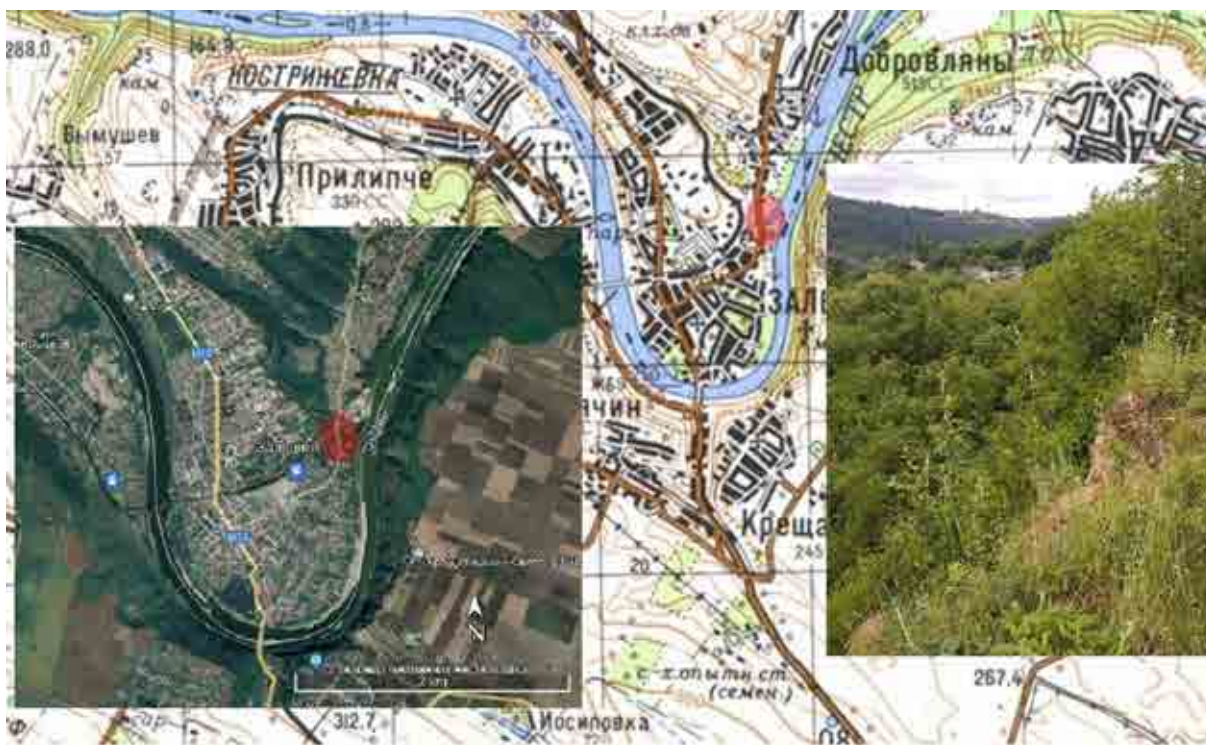

Рис. 2. Розташування пам'ятки Заліщики на топографічній та супутниковій картах. Вигляд з урвища на місце, де була пам'ятка, знищена кар'єром

Fig. 2. Location of Zalishchyky site on the topographic and satellite maps. View from the cliff to the place where the site was, destroyed by the quarry

Вперше в Заліщиках розвідкові роботи провів Ю. Полянський ще в середині 1920-х років [Полянський, 1928, с. 17]. Він зібрав велику колекцію знарядь праці із кременю, каменю, кісти та керамічних виробів. Серед матеріалів, які знайшов Ю. Полянський, були горщики, шоломоподібні покришки, миски, біноклеподібні посудини, чаші, траплялися також жіночі мальовані фігурки та незначна кількість виробів із кременю [Полянський, 1928, с. 17, 19]. Знахідки передані до археологічного відділу Музею НТШ [Пастернак, 1929, с. 238; 1933, с. 120]. У 1928 р. поселення досліджував О. Кандиба [Кандиба, 1937].

Сьогодні більша частина матеріалів із досліджень Ю. Полянського й О. Кандиби зберігається у ЛІМ. Керамічна збірка велика, значну частину в ній складають цілі форми й великі фрагменти, за якими можна відтворити профіль і розпис посудин. Колекція інформативна та потребує окремого видання.

* При нагоді висловлюю вдячність п. Володимирові Добрянському за допомогу в розвідках на місці поселення.

Наприкінці 1920-х років О. Кандиба працював на вже відомих трипільських пам'ятках у Борщівському та Заліщицькому повітах, зокрема повторно досліджував печеру Вертеба поблизу Більче-Золотого, а також пам'ятки, які відкрив Ю. Полянський, – Голігради, Касперівці, Новосілка-Костюкова, Ланівці, Стрільківці, Козаччина, Більче-Золоте та ін. [Павлів, 2007, с. 14]. Керамічні комплекси цих поселень стали для нього основою для розробок хронологічних схем трипільських пам'яток Придністер'я [Олійник, 2007, с. 415]. Пізніше розвідкові роботи поблизу с. Голігради проводив також Тадеуш Сулімірський [Sulimirski, 1934].

У 1926–1930 рр. Михайло Рудинський обстежив на Східному Поділлі такі пам'ятки, як Фридрівці, Кадіївці-Бавки, Китайгород, Стара Ушиця, Губарево, Дурняківці та ін. [Рудинський, 1927]. Матеріали з цих поселень зберігаються у Національному музеї історії України [Пассек, 1961, с. 7]. У тому ж районі – на Лівобережжі Дністра – проводили розвідки 1940 р. Сергій Бібіков та Євген Кричевський, які обстежили терени поблизу сіл Бакота (Біла Гора), Жван, Ушиця, Губарево, Терменці, Кремениця та ін. [Кричевський, 1947]. Частину з цих пам'яток також віднесено до етапу Трипілля VI–VII.

Після Другої світової війни настав новий етап дослідження трипільських пам'яток на Середньому та Верхньому Придністер'ї, які були вже системними і цілеспрямованими. У цей час розкопки вели переважно під керівництвом Т. Пассек великою групою дослідників, унаслідок чого відкрито значний обсяг пам'яток. З 1948 р. по 1953 р. у Чернівецькій, Тернопільській та Хмельницькій обл. Трипільська експедиція відкрила понад 130 пунктів різних періодів, серед яких Макарівка, Патринці етапу VI–VII [Пассек, 1950, с. 40–57]. Пізніше ці пам'ятки Н. Виноградова віднесла до заліщицької групи [Виноградова, 1983, с. 13]. Також було обстежено вже відомі заліщицькі поселення [Пассек, 1950, с. 41].

Під час розкопок палеолітичної стоянки Бабин I, якими керував Олександр Черниш, частково досліджені трипільські площадка та землянка (вивчення трипільського поселення здійснювала Катерина Черниш) [Пассек, 1950, с. 45]. У 1949 р. під час проведення розвідок, які організував Чернівецький краєзнавчий музей, на цій ділянці знайдено рештки трипільських жител і неорнаментовану кераміку [Тимошук, 1956, с. 205].

На пам'ятці Бабин у 1950 р. і 1951 р. продовжувала розкопки експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР (тепер – Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України). Поселення розміщувалося в ур. Яма, на мисі четвертої тераси Дністра. Катерина Черниш віднесла його до середнього етапу розвитку Трипілля (згідно з періодизації Тетяни Пассек), оскільки за її висновками колекція керамічних знахідок із поселення аналогічна заліщицькій на Дністрі [Черниш, 1956, с. 146].

Розвідками Трипільської експедиції у середній та нижній течіях Дністра відкрито пам'ятки солонченської групи, яка частково синхронна заліщицькій. Це такі поселення, як Солончени II, Жури, Попенки, Флорешти-Заготзерно [Пассек, 1949, с. 57; 1957, с. 78; 1959, с. 15]. Одну з найцікавіших солонченських пам'яток – Старий Орхей – відкрили ще вкінці 1940-х років [Бейлекчи, Бырня, Виноградова, 1974, с. 67–77]. Розкопки в Солончехах вели протягом кількох сезонів Т. Пассек і Т. Мовша [Мовша, 1954, с. 91; 1960, с. 231–248; Пассек, 1949, с. 64–65]. Невеликі роботи здійснено на пам'ятках Єкімоуци [Пассек, 1949, с. 64–65], Цахноуци, Флорешти-Заготзерно [Пассек, 1950а, с. 1–37], Перлікани [Кравченко, 1959, с. 167–169]. Інші пам'ятки солонченської групи стали відомі за розвідковими роботами – Рашкове, Подойма, Миндрешти-Озеро, Александрени, Воронкове II, Гармацьке (ур. Ла Риндунеле), Мігулени [Маркевич, 1973, с. 119–120, 130–131], Іванівка [Пассек, 1956, с. 1–34], Липованка, Попенки [Бібіков, 1954, с. 104–106].

На лівому березі Дністра, паралельно із Трипільською експедицією під керівництвом Тетяни Пассек, проводила дослідження Середньодністерська експедиція Ленінградського відділення Інституту історії матеріальної культури АН СРСР та Інституту археології АН УРСР (тепер – Інститут археології НАН України) під керівництвом Сергія Бібікова [Бібіков, 1953,

с. 5], а також Південноподільська експедиція Інституту археології АН УРСР та Ленінградського державного університету під керівництвом Михайла Артамонова [Артамонов, 1947, с. 24–27]. На лівому та правому берегах Дністра здійснював розвідувальні роботи (з 1946 р.) підрозділ Середньодністровської експедиції під керівництвом Павла Борисковського [Борисковський, 1950, с. 24–31]. Завдяки цим експедиціям відкрито велику кількість нових трипільських поселень та обстежено вже відомі.

Археологічні розвідки на Придністер'ї 1950 р. проводив М. Рубін, який разом з іншими трипільськими пам'ятками відкрив Григорівку, яку пізніше Наталія Виноградова віднесла до заліщицької групи [Виноградова, 1983, с. 13].

У 1952 р. у регіоні тривали розвідки, які організував відділ археології Інституту суспільних наук АН УРСР під керівництвом Валентини Кравець та Ігоря Сवेशнікова [Кравець, 1955, с. 133–136]. Серед інших пам'яток досліджували заліщицьке поселення Бучач I (г. Федір). Валентину Кравець зацікавили нетипові для Трипілля житла та печі, які описав Леон Козловський у 1920-х роках [Kozłowski, 1924, s. 148]. Висновки останнього не підтвердилися, оскільки в Бучачі, на г. Федір, насправді виявилися залишки площадок, які здебільша нічим не відрізнялися від уже відомих на інших поселеннях [Кравець, 1952, с. 29].

Авторка розвідок В. Кравець, проаналізувавши матеріал із Бучача, виокремила дві групи кераміки. Одну з них становив посуд, виготовлений із відмуленої глини, дещо пористої, із розписом однією чи двома фарбами – на світлому тлі, червоною чи чорною фарбою – на природному. Другу групу репрезентує кераміка з якісніше обробленої глини, добре випалена, з розписом чорною або червоною фарбою на лощеному рожевому тлі. Випалом та обробкою поверхні, а також розписом і використанням фарб вона відрізняється від першої групи. Аналогії для першої В. Кравець вбачає у заліщицькій кераміці, для другої – у Кошилівцях, Семенів-Зеленчому. Відповідно виокремлено два культурні шари, що репрезентують середній і пізній етапи розвитку культури [Кравець, 1952, с. 3–4].

Під час розвідок 1952 р. В. Кравець обстежувала також поселення у Більче-Золотому Парку. У закладеному шурфі знайдено велику кількість фрагментів кераміки, аналогії до якої наявні серед заліщицького посуду [Кравець, 1952, с. 6].

Систематичні дослідження Трипільської, Молдавської та Середньодністерської експедицій під керівництвом Т. Пассек і С. Бібікова сприяли розробці питання про виділення перехідного етапу Трипілля VI–VII у Придністер'ї [Виноградова, 1972, с. 36–55]. Вони дали змогу також конкретизувати й аргументувати положення про дві великі локальні групи пам'яток на Дністрі цього етапу: заліщицьку – на Заході України та солонченську – на території Молдови.

У 70-х роках ХХ ст. перед будівництвом Могилів-Подільської гідроелектростанції (ГЕС) деякі трипільські поселення дослідила рятувальна Дністровська експедиція Інституту археології АН УРСР. Тоді ж проводила дослідження археологічна експедиція Київського державного університету під керівництвом Юрія Малеева. На Придністер'ї у 70-х роках діяла також Середньодністровська експедиція С. Бібікова [Бибиков, Збенович, 1970, с. 1–15].

Згодом заліщицькі пам'ятки виявили і у Верхньому Придністер'ї. У 80-ті роки ХХ ст. дослідження проводила Івано-Франківська експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР разом з Івано-Франківським державним педагогічним інститутом ім. В. С. Стефаника (тепер – Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника). Вони вивчали трипільські поселення заліщицької групи біля сіл Хом'яківка I, Вікторів I, Одаїв XXI.

Дослідження поселення Хом'яківка I, розпочаті 1983 р., продовжив у 1984–1986 рр. і 1988–1989 рр. загін експедиції Івано-Франківського державного педагогічного інституту ім. В. Стефаника під керівництвом Ігоря Кочкіна. Пам'ятку останній відніс до етапу VI–VII. Найближчі аналогії в керамічному комплексі спостерігаються на поселеннях заліщицької групи. Відзначено впливи культури Тисаполгар [Кочкін, 1992, с. 27].

Трипільське поселення біля с. Більшівці Галицького р-ну Івано-Франківської обл. у 1999 р. відкрив Тарас Ткачук*. Упродовж багаторічних досліджень на пам'ятці виявлено неолітичний шар лінійно-стрічкової кераміки та трипільські шари заліщицької, шипинецької і кошиловецької груп. У Галицькому р-ні також було відкрито заліщицьку пам'ятку біля с. Кремидів [Ткачук, Кочкін, 2009, с. 14–39].

На Тернопільщині 1987 р. значні за обсягом польові роботи провела група археологів Тернопільського краєзнавчого музею під керівництвом Олександра Ситника та Марини Ягодинської на поселенні Бучач [Ситник, 1993, с. 58]. Хоча матеріал із поселення вже був відомим, проте перебував у різних музеях та установах, що ускладнювало його опрацювання. Окрім того, під час проведення тут перших розкопок склалося хибне враження, яке довгий час побутувало в літературі, щодо деяких матеріалів із поселення, його забудови, хронології. Розпорошеність матеріалу та лише часткова його публікація призвели до того, що після досліджень 1922 р. і 1952 р. не існувало єдиної думки щодо хронології та культурної належності пам'ятки. У 1987 р. з'ясовано ситуацію щодо нетипових трипільських жител, які описав перший дослідник Бучача Л. Козловським [Kozłowski, 1924, s. 148]. Трипільський горизонт перекриває ранньослов'янське поселення типу Луки-Райковецької, і Л. Козловський трактував об'єкти цього часу (напівземлянкові житла з печами-кам'янками) як трипільські [Ситник, Ягодинська, 2012, с. 188]. Матеріали з цих досліджень зберігаються в Тернопільському обласному краєзнавчому музеї.

Трипільське поселення Блищанка II, яке відкрив 1974 р. Ю. Малеев [Малеев, 1975, с. 319], розкопували в 1989–1890 рр. Роботи провели Середньодністровська експедиція Інституту суспільних наук АН УРСР під керівництвом Віталія Конопля й експедиція Інституту археології АН УРСР. Під час розкопок виявлено залишки житлових і господарських споруд заліщицької й кошиловецької груп [Конопля, Круц, Рижов, 1993, с. 19–26].

Михайло Сохацький у 1991–1993 рр. вів дослідження кількох важливих трипільських поселень: Глибочок, Більче-Золоте Парк, Більче-Золоте Вертеба [Сохацький, 1993, с. 10]. На поселенні Глибочок проведено розкопки. Після аналізу керамічного комплексу пам'ятку віднесено до заліщицької групи. Проте при детальному вивченні археологічного матеріалу помітно, що керамічна колекція з поселення переважно містить риси ранішого часу – VI [Яковишина, 2012, с. 136]. У Більче-Золотому (садиба Б. Федуса) зібрано підйомний матеріал – уламки мальованого посуду (колекція зберігається у Борщівському краєзнавчому музеї). Морфологія посудин встановлена на основі великих фрагментів, оскільки цілих виробів не збереглося [Сохацький, 1992, с. 8]. У 2010 р. завдяки рятивним роботам у південній частині с. Васильківці М. Сохацький повторно обстежив пам'ятку трипільського часу. Найбільшу групу знахідок становила кераміка. Фрагменти посуду мають жовто-рожевий колір (через кислотність ґрунту майже втрачено декор) і репрезентують шість типів столового посуду [Сохацький, Дудар, 2011, с. 315].

Серед форм столового посуду Васильківців відомі округлі та конічні миски й горщики. Зовнішня поверхня фрагментів посудин (у мисок внутрішня) покрита тонким шаром ангобу. Більшість посуду зберегла сліди лискування. Грушоподібний посуд, фрагменти якого вкриті спіралеподібним візерунком, виконаним червоною та чорною фарбами. Виокремлюються ще такі форми мальованого посуду, як шоломоподібні покришки, кубки, амфори, розпис яких виконаний у стилі β. Аналіз матеріалу дав змогу М. Сохацькому віднести пам'ятку до заліщицької локальної групи та попередньо датувати етапом VI–VII [Сохацький, Дудар, 2011, с. 15; Сохацький, Дудар, Бойко, 2023, с. 42]. Дослідник провів повторне обстеження

---

* Щиро вдячна завідувачеві відділу археології Національного заповідника «Давній Галич» канд. іст. наук Тарасові Ткачуку за можливість ознайомитися з матеріалами пам'ятки Більшівці.

заліщицької пам'ятки Стрільківці. Підйомний матеріал із поселення, який зібрав М. Сохацький, зберігається в Борщівському краєзнавчому музеї*.

Загалом за весь час польових досліджень у регіоні відкрито близько 30 поселень, схарактеризованих у літературі як заліщицькі: Бабин (ур. Яма), Бакота (ур. Біла), Більшівці, Блищанка II; Вікторів I, Вигнанка, Більче-Золоте (нижній шар), Бучач, Васильківці, Вигнанка, Городниця над Дністром, Городниця над Збручем, Григорівка, Залішки, Кадиївці-Бавки (верхній шар), Китайгород, Кишла-Неджимова (Оселівка) (ур. На Долинках), Копанка, Кремедів, Крутобородинці, Личківці, Магала, Макарівка, Новосілка-Костюкова (Новосілка), Одаї II, Одаїв XXI, Патринці, Пилипче, Поливаний Яр (середній шар II), Рестів (Дністрівка) (ур. Яма), Стрільківці, Тумир, Фридрівці (ур. Ферма), Хом'яківка I, Щитівці. Серед них є кілька пам'яток, матеріали з яких не вдалося відшукати в публікаціях або натрапити в музейних збірках: Китайгород, Бакота (ур. Біла) (Хмельницька обл.), Григорівка (Вінницька обл.), Копанка (Чернівецька обл.).

У літературі згадані ще дві пам'ятки в контексті ймовірної їхньої належності до заліщицької групи: Підзамочок [Черновол, Рижов, Осаульчук, 2005, с. 319] та Кам'янець-Подільський (Північний бастион) [Овчінников, Виноградська, Болтанюк, 2013, с. 15]. Проте така інтерпретація матеріалу дискусійна і це питання потребує додаткових досліджень, тому до загальної карти їх не внесено.

Зазначу, що матеріал пам'яток Тернопільщини й Івано-Франківщини характеризується відносно типовими рисами, натомість із пам'яток правобережжя Дністра в межах сучасної Чернівецької обл. він відрізняється. Наприклад, як уже згадано, на сьогодні пам'ятку Поливаний Яр II не відносять до заліщицьких [Попова, 2003]. А поселення Магала, за матеріалом, тяжіє до Поливаного Яру II. Окрім цього, атрибуція решти «заліщицьких» пам'яток цього регіону викликає сумніви, тому доцільно розглянути їх детальніше.

Макарівка

Енеолітичне поселення Макарівка розташоване у Дністровському р-ні Чернівецької обл. Пам'ятка з такою назвою відома із праць С. Бібікова [Бибиков, 1945, с. 33], М. Рудинського [Рудинський, 1945, с. 13], О. Черниша [Черниш, 1950, с. 23], Т. Пассек [Пассек, 1961, рис. 1], Н. Виноградової [Виноградова, 1972, с. 41; 1983, с. 36]. Інформація щодо неї в дослідників відрізняється: не до кінця зрозуміла локалізація пункту та його місце серед трипільських поселень регіону.

У вересні 1945 р. на Придністер'ї провадила розвідкові роботи Подільська експедиція Інституту археології АН УРСР під керівництвом М. Рудинського. У її складі працювали: Петро Єфименко, Сергій Бібіков, Євгенія Рудинська, Іван Шовкопляс, Михайло Брайчевський і Сергій Накельський. Тоді було обстежено територію поблизу села. Згідно зі звітом М. Рудинського, в урвищі правого берега Дністра навпроти гирла р. Баговиці, за 100–150 м від населеного пункту, виявлено різночасові археологічні знахідки: «... поверхня і верхній шар відслонення дають знахідки культури "полів поховань" у вигляді сірої виглаженої кераміки часу римських впливів. Глибше йде культурний шар з рештками грубої товстостінної ліпної кераміки та великого числа кісток тварин (рогатої худоби), серед виробів з яких виявлено фрагмент кістяного гребінця. За визначенням С. М. Бібікова це скіфський культурний шар. Ще глибше у двох місцях відзначено печину трипільського типу та невеликі фрагменти трипільського посуду без орнаменту (з глини ясної барви). Глибшого дослідження цього пункту не проведено» [Рудинський, 1945, с. 13]. Обстеження плато над с. Макарівка дало лише поодинокі верхньопалеолітичні знахідки.

---

* Принагідно висловлюю вдячність директорів Борщівського краєзнавчого музею п. Михайлові Сохацькому за можливість ознайомитися з матеріалами у фондах музею.

За кілька років (1948, 1950) поблизу села були проведені розвідки Дністрянської експедиції Львівського відділу Інституту археології АН УРСР під керівництвом О. Черниша.

У звіті дослідника зазначено два пункти, де було знайдено археологічний матеріал: ур. Помірки, на якому зібрано уламки кераміки слов'янського часу [Черниш, 1950, с. 23], й ур. Щовб, розташоване на плато. В ур. Щовб знайдено кераміку трипільського, скіфського та слов'янського часів, а також уламок долотоподібного знаряддя зі сірого кременю та велику пластину зі світло-коричневого кременю з ретушшю (заготовка наконечника списа?). Зібрано палеолітичні знахідки. Вони склалися із пластин, відщепів, двох скребків на пластинах, пластинки із притупленим краєм, серединного різця, уламка пластини із крайовою ретушшю. Ці знахідки мають білу та біло-блакитну патину. Різець із цього пункту – серединний, різець на уламку широкої пластини із крайовою ретушшю. Один зі скребків – кінцевий на невеликій масивній ребристій пластині. Другий – комбінований із кутовим різцем знаряддям та ін. Олександр Черниш відніс цю палеолітичну збірку крем'яних виробів до мадленського відрізка верхнього палеоліту [Черниш, 1950, с. 23–24].

Загалом, колекція знахідок невелика, складається переважно із крем'яних виробів і зберігається у фондах відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.

Окрім археологічних звітів цих експедицій, трипільська пам'ятка під назвою «Макарівка» відома з досліджень Н. Виноградової. Вчена представила аналіз керамічних комплексів із поселень етапу Трипілля VI–VII на Придністер'ї: Заліщиків, Бучача, Поливаного Яра, Городниці над Дністром та ін. Щодо Макарівки, то вона лише зазначила, що пам'ятка має багато спільних рис із вказаними вище поселеннями [Виноградова, 1983, с. 36]. Дослідниця опублікувала два фрагменти розписної кераміки з пам'ятки [Виноградова, 1972, рис. 4, 7, 8]. У монографії вказала, що поселення Макарівка відкрите під час розвідувальних робіт Трипільської археологічної експедиції [Виноградова, 1983, с. 102]. Проте на зведеній мапі пам'яток, які та відкрила, пунктів поблизу села не позначено [Пассек, 1950, рис. 1]. А розписних посудин під час розвідок Подільської (1945) та Дністрянської (1948, 1950) експедицій не виявлено.

У 1980-х роках село затопили у зв'язку із введенням в експлуатацію Дністровської ГЕС, а його мешканці змушені були переселитися вище. На сьогодні Макарівка – дачне поселення, де постійно проживає 5 осіб. Імовірно, що відкриті 1950 р. пункти нині затоплені. Назви урочищ втрачені й археологічні пам'ятки, віднайдені тоді, неможливо локалізувати. На узагальнювальній карті, складеній на основі розвідок у регіоні впродовж 1948–1950-х років, місцезнаходження поблизу с. Макарівка не позначені. Ця обставина, а також той факт, що Н. Виноградова віднесла Макарівку до Трипілля VI–VII (заліщицька група пам'яток) [Виноградова, 1983, рис. 1], спонукали до проведення додаткового обстеження території поблизу села, оскільки серед трипільського матеріалу з розвідок 1950 р., який зберігається у фондах інституту, відсутня кераміка, крем'яні знахідки невиразні. А розвідки 1945 р. дали незначну кількість неорнаментованих фрагментів, з опису яких складно встановити відносну хронологію пам'ятки. У зв'язку з цим, на основі відомого матеріалу її визначення як належної до заліщицької групи неможливе. Вирішення питання атрибуції Макарівки не має як достатнього обґрунтування в науковій літературі, так і археологічного матеріалу, за яким можна було би визначити відносну хронологію поселення.

Тому в сезоні 2022 р. авторка здійснила поверхневі розвідки поблизу с. Макарівка з метою локалізації пам'ятки трипільського часу, відкритої під час розвідок 1945, 1948–1950 рр., та уточнення її відносної хронології.

Досліджувана ділянка розташована на великому мисі (завдовжки приблизно 3 км, найширша частина – до 1,5 км), утвореному течією Дністра. Північну, західну та східну його сторони омиває Дністер, південна – напільна. Середня висота над рівнем моря становить 142 м. На сьогодні південно-східна частина мису забудована дачним поселенням Макарівка, вільна

від забудови частина – повністю розорана, крім тонкої лісосмуги вздовж берега. Територія мису була обстежена з півночі на південь.

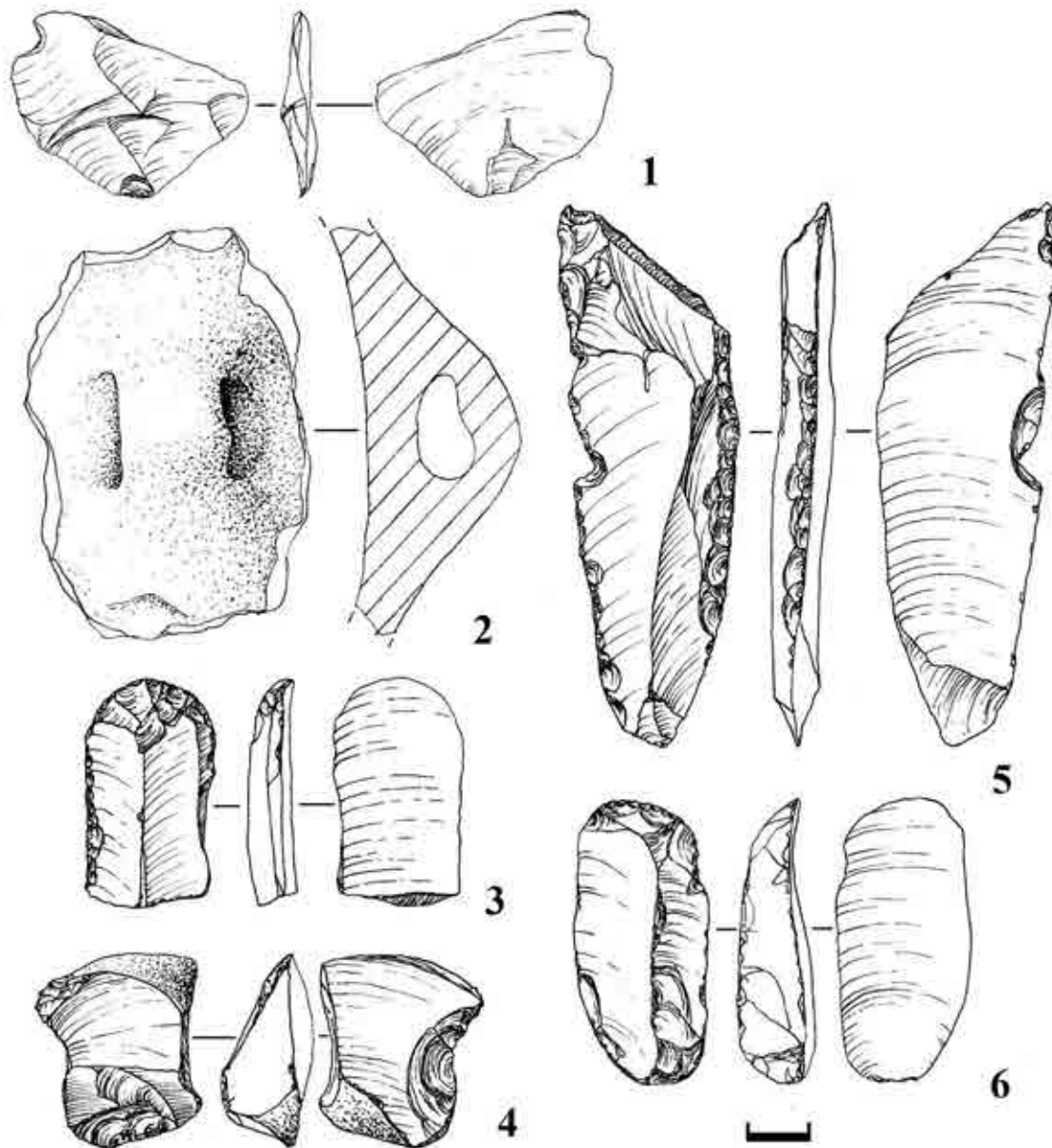

Рис. 3. Макарівка. Мезолітичні (1, 3) та Трипільські (2, 4–8) знахідки
Fig. 3. Makarivka. Mesolithic (1, 3) and Trypillian (2, 4–8) finds

У західній частині плато та частково на схилі, який закінчується урвищем, знайдено трипільську кераміку та вироби із кременю. Плато й наявність урвища схиляють до думки, що, ймовірно, саме ця ділянка відповідає назві ур. Щовб, на якому 1950 р. зібрано знахідки трипільського часу.

Серед віднайденого на цій ділянці матеріалу можна виокремити такі крем'яні та керамічні вироби:

1) повздовжній скребок на пластині з туронського кременю, базальний і термінальний фрагменти пластини відсутні, огранка дорсальної частини паралельно-зустрічна, ретуш

дорсальна, крайова, двобічна. Колір сировини світло-сірий. Поверхня патинувана, злегка озалізнена (рис. 3, 5);

2) скребок кінцевий на фрагменті пластини з туронського кременю, базальна частина відсутня, огранка спинки паралельно-повздожжня, ретуш суцільна, дорсальна. Висока крайова робоча частина заокруглена. Поверхня сильно патинувана. Колір патини з вентральної сторони молочний, із дорсальної – біло-блакитний (рис. 3, 6);

3) двосторонній кінцевий скребок на ребристій пластині укорочених пропорцій. Сировина – сеноманський кремій чорного кольору. Площадка багатофасеткова, ретуш дорсальна, висока, крайова. Обидва робочі краї заокруглені. Патина з дорсальної сторони інтенсивна, біло-блакитна, із вентральної сторони поверхня злегка надщерблена (рис. 3, 8);

4) відщеп масивний, вкорочених пропорцій, напів первинний. Сировина – чорний туронський кремій немісцевого походження. Ударна площадка вкрита жовною кіркою, огранка спинки безсистемно-крайова. Патина та механічні пошкодження відсутні (рис. 3, 7);

5) відщеп невеликих розмірів із туронського світло-сірого кременю (рис. 3, 2);

6) фрагмент посудини світло-цеглястого кольору з масивним вушком, глина добре відмудлена з помітною домішкою дрібнозернистого піску (рис. 3, 4).

З огляду на місця виявлення крем'яних виробів і кераміки, можна умовно окреслити територію трипільської пам'ятки, видовженої з північного заходу на південний схід на майже 700 м. Таке визначення дуже умовне, оскільки частину матеріалів зібрано на схилах плато, куди вони могли потрапити під час схилових процесів.

Підсумовуючи результати розвідки, зазначу, що на території мису поблизу с. Макарівка 2022 р. виявлено три різночасові пункти. Місцезнаходження мезолітичного часу та черняхівської культури розташовані на північному схилі плато. Трипільська пам'ятка – у західній частині, а також на його західному й південному схилах. Як крем'яні вироби, так і фрагмент стінки посудини з вушком досить типові для різних етапів Трипілля, починаючи від Трипілля VI, і детальніше визначення відносної хронології пам'ятки за ними неможливе.

Залишилося відкритим питання локалізації пам'ятки, про яку пише Н. Виноградова: чи справді вона розташована на мисі поблизу с. Макарівка?

Ключем для його вирішення стала карта, яку опублікувала Т. Пассек у монографії, присвяченій Трипіллю на Придністер'ї [Пассек, 1961, рис. 1]. На мисі правого берега Дністра, де розташоване с. Макарівка, не відзначено трипільських місцезнаходжень. Але на протилежному, лівому, майже навпроти села, дещо північніше відомого ранньотрипільського поселення Лука-Врублівецька, під № 43 позначено пам'ятку під назвою «Макарівка» (рис. 4). Цей пункт, очевидно, відкрив С. Бібіков, оскільки відомо, що в околицях ранньотрипільського поселення Лука-Врублівецька дослідник знайшов ще дві трипільські пам'ятки: Лука-Врублівецька II та Лука-Врублівецька III. На першій із них зібрано велику кількість уламків кераміки, кілька крем'яних відщепів, знаряддя зі сланцю. Керамічний комплекс складався з кухонного та столового посуду. За описом С. Бібікова, кухонний репрезентовано горщиками, типовими для трипільських пам'яток Придністер'я. Орнаментація такого начиння була досить простою і складалася з нігтьових заціпів, ямок і наліпів. Фрагменти столового посуду виявилися малоінформативними для відтворення форм посуду, який був у вжитку на поселенні. Можна виокремити лише профілі мисок та горщиків. Дослідник відзначив присутність як мальованого, так і заглибленого декору. Мальований орнамент – полі- та монохромний. Композиції створені різноманітними криволінійними побудовами, зокрема спіралями. Аналогії присутні на таких пам'ятках фіналу: Трипілля VI, Кудринці, Кадіївці. Сергій Бібіков також вказав на подібність із матеріалами Поливаного Яру, проте не уточнив, із яким саме горизонтом. Дослідник зазначав, що прокреслений орнамент у поєднанні з ямками має спільні риси з ранньотрипільським. Подібність посилюється, коли зональне розташування ямок поєднується із круговими канелюрами на відполірованій поверхні. Криволінійні композиції прокресленого декору також нагадують ранньотрипільські. Загалом С. Бібіков

відніс пам'ятку до початкової фази розвинутого Трипілля, коли ще побутували раніші керамічні традиції та, можливо, обробки каменю (сланцеве знаряддя) [Бибиков, 1956, с. 13].

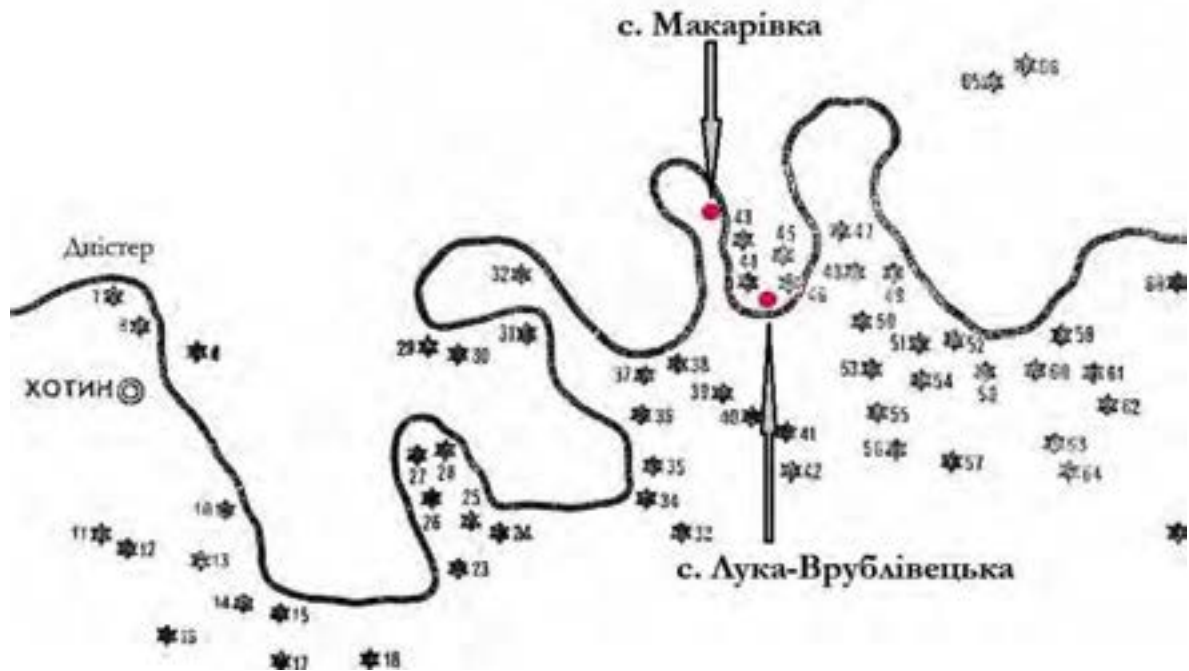

Рис. 4. Карта трипільських пам'яток у регіоні за результатами досліджень 1948–1951 рр. 43 – Макарівка, 44 – Лука-Врублівецька, 45 – Лука-Врублівецька (ур. За Виноградником), 46 – Лука-Врублівецька (ур. Дунайок) (за Пассек 1961, рис. 1)

Fig. 4. Map of Trypillian sites according to the results of research conducted in 1948–1951. 43 – Makarivka, 44 – Luka-Vrublivetska, 45 – Luka-Vrublivetska (Za Vynogradnykom Place), 46 – Luka-Vrublivetska (Dunaiok Place) (by Пассек 1961, fig. 1)

З опису керамічного комплексу пам'ятки, а також беручи до уваги фрагменти, які опублікувала Н. Виноградова, можна погодитися з визначенням відносної хронології Луки-Врублівецької II, яку запропонував С. Бібіков, та віднести її до пам'яток фіналу Трипілля VI. Окрім аналогій із керамікою Кудринців і Кадиївців, що їх провів дослідник, можна додати такі пам'ятки фіналу Трипілля VI регіону, як Оселівка (Кишла-Неджимова), Бабин ур. Яма, Дністрівка (Рестев) ур. Дністровські Ярки.

Лука-Врублівецька II розташована на високому плато лівого берега Дністра, за 3–3,5 км на північний захід від місця, де колись було с. Лука-Врублівецька, майже навпроти правобережного хут. Макарівка. Саме ця обставина, ймовірно, посприяла тому, що Т. Пассек, а пізніше і Н. Виноградова, перейменувала цю пам'ятку з Луки-Врублівецької II на Макарівку. Ця зміна первинної назви не обґрунтована і створила плутанину в літературі. Вважаю за доцільне використовувати назву, яку пам'ятці присвоїв її першовідкривач С. Бібіков – Лука-Врублівецька II, оскільки існує трипільське поселення Макарівка в околицях однойменного села, виявлене під час розвідок 1945, 1948 та 1950 рр. і додатково оглянуте 2022 р. Окрім того, ці дві пам'ятки розташовані не лише на протилежних берегах Дністра, а й у різних областях країни: Макарівка – у Чернівецькій, а Лука-Врублівецька II – у Хмельницькій.

Бабин

Село Бабин Дністровський р-ну Чернівецької обл. З 1913 р. по 1923 р. на території Буковини проводив розвідкові роботи Чеслав Амброжевіч. Поблизу с. Бабин в ур. Яма, поряд із палеолітичною пам'яткою він віднайшов і трипільські матеріали: фрагменти кераміки, кілька

крем'яних сокир світло-сірого кольору з полірованою поверхнею. Ще в одному урочищі – Муравишко – дослідник також натрапив на енеолітичні знахідки [Ambrojevici, 1927–1932, р. 39].

Трипільська кераміка пізніше була виявлена ще в кількох урочищах поблизу населеного пункту. В ур. Магазія, на північний схід від села, на полях за цвинтарем вздовж балки в напрямку до Дністра (біля лісу) була стоянка епохи палеоліту. Тут серед підйомного матеріалу віднайдено у великій кількості фрагменти трипільської кераміки – сіруватої з домішками шамоту в тісті з нерівномірним випалом. Знайдено також ніж зі сірого кременю і пластину з ретушшю. Безпосередньо за висотами ур. Магазія обстежено іншу, ще багатшу стоянку палеоліту – в ур. Цимбалова Голда. На всьому її просторі трапляється незначна кількість трипільської кераміки пізнього періоду. Глиняна маса жовтогаряча, з домішками піску, деколи сірувата. Вінця чаш дуже загнуті з отворами при краях. На одному із фрагментів помітний розпис червоним; на інших від краю – наліпний валик із низкою заглиблень. Зібрано досить багато відщепів, пластин, уламків. Знайдено нуклеуси, ніж, фрагмент клину; серед знарядь переважають скребки [Пассек, 1961, с. 22].

Далі, у напрямку на південний схід, в ур. Виноградник зібрано невелику кількість фрагментів трипільської кераміки з жовтогарячої маси з невеликою кількістю домішок піску. Аналогічні знахідки знайдено і під час обстеження ур. Муравишка – з іншої сторони Хлопина-яра, а також в ур. Яма – на південний захід від села [Пассек, 1961, с. 22]. Мене цікавлять матеріали власне з останнього урочища, оскільки вони репрезентують середній етап у розвитку культури і їх Н. Виноградова зараховує до заліщицької групи.

Трипільське поселення в ур. Яма розташоване на високому мисі четвертої тераси Дністра. Пам'ятка повторно виявлена 1948 р. під час розвідок трипільської експедиції Інституту історії матеріальної культури АН СРСР та Інституту археології АН УРСР. У 1949 р. під час розкопок О. Черниша на палеолітичній стоянці Бабин I, частково досліджені трипільська площадка і заглиблене житло, з якими працювала Т. Мовша (на той час аспірантка Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка). Рештки трипільських жител та неорнаментовану кераміку віднайдено на цій ділянці 1949 р. під час проведення розвідок, організованих Чернівецьким краєзнавчим музеєм [Тимошук, 1956, с. 205]. Пам'ятку 1950 р. і 1951 р. продовжив розкопувати трипільський загін Дністрянської експедиції Інституту суспільних наук АН УРСР під загальним керівництвом О. Черниша та безпосереднім – К. Черниш [Черниш, 1956, с. 145]. Тут було відкрито заглиблені житла невеликих розмірів, глинобитні площадки, зібрано фрагменти кераміки та крем'яні вироби, встановлено гомогенність пам'ятки. Посуд умовно розподілено на дві категорії: столовий та кухонний. За визначенням К. Черниш, поселення біля с. Бабин в ур. Яма, за характером керамічних знахідок, аналогічне поселенню Заліщики на Дністрі й датоване середнім етапом розвитку трипільської культури VII, згідно з періодизацією Т. Пассек [Черниш, 1956, с. 146]. Пізніше цю думку підтримала Н. Виноградова, визначивши пам'ятку, як заліщицьку, часу Трипілля VI–VII [Виноградова, 1972; 1983].

Матеріали з розкопок К. Черниш сьогодні зберігаються у фондах відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. На жаль, не всі речі, описані у звіті, наявні. Збірка невелика – 58 фрагментів кераміки. Лише частина уламків дає змогу відтворити форму виробів. Це – столові посудини, виготовлені з добре відмудленої глини, часто з домішками шамоту та піску. Серед форм розрізняють миски, кубки з бомбоподібним тулубом і вушком на плічках або горловині, грушоподібні посудини з короткими нахиленими до середини краями, слабoproфільовані шоломоподібні покришки із круглим верхом, амфори з відігнутими назовні вінцями та горизонтальними вушками на горлі, біноклеподібні посудини (рис. 5; 6). Розпис на посудинах зберігся погано. Стилї розпису за Н. Виноградовою – α та β . Зустрічається також кераміка з канельованим орнаментом (один фрагмент).

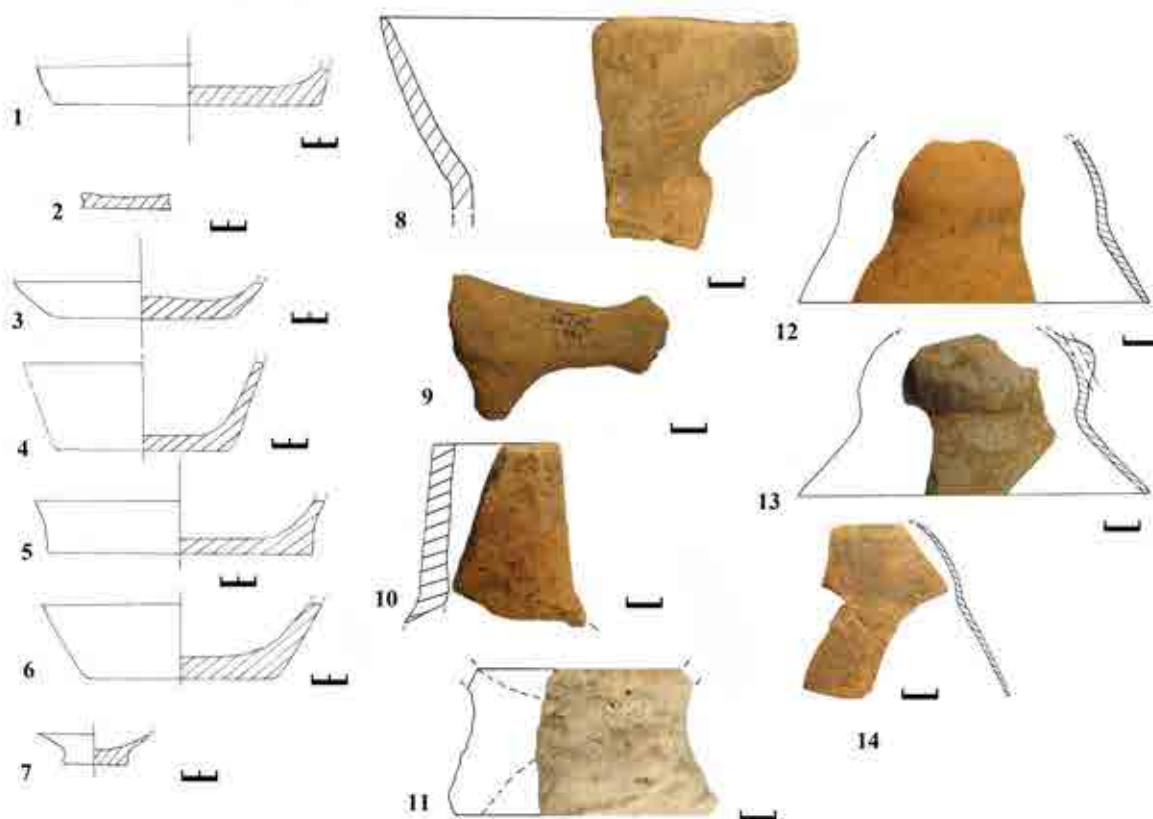

Рис. 5. Бабин ур. Яма. Денця посудин (1–7); фрагменти біноклеподібних посудин (8–10); фрагмент посудини на піддоні (11); покритки (12–14) (археологічні фонди Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)

Fig. 5. Babyn, Yama Place. Bottoms of ceramic vessels (1–7); fragments of ϕ binocular vessel (8–10); fragment of a vessel on a pallet (11); lids (12–14) (archaeological holdings of the Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine)

Форми посуду, віднайдені на пам'ятці, відтворювалися як на етапі Трипілля VI–VII, так і наприкінці етапу VI. Проте серед фрагментів присутній зразок посудини на піддоні (рис. 5, 11). Такі вироби використовували на етапі Трипілля VI, на етапі VI–VII від них повністю відмовилися (на жодній пам'ятці залищицької групи посуду на піддоні не знайдено). Щодо розпису, то стан його збереження незадовільний – залишки фарби ледь проглядаються лише на двох фрагментах. Саме про ці зразки з розписами α (рис. 6, 2) та β (рис. 6, 1) писала Н. Виноградова [Виногдадова, 1983, с. 35].

На фрагменті кубка малюнок, імовірно, виконано у стилі α^2 (розпис чорною фарбою на червоному тлі, при цьому залишаються широкі червоні смуги, заповнені білими лініями). Орнамент має вигляд горизонтальних смуг, нанесених по всій зовнішній поверхні тулуба посудини. Таке композиційне рішення не притаманне залищицькому начинню, натомість трапляється на матеріалах із пам'яток фіналу Трипілля VI і Кукутень А4, як-от Шипинці А, Незвисько II, Дрегушень Острів та інші, хоча сам стиль α^2 ще продовжували використовувати й пізніше. Другий зразок із розписом – фрагмент вінець посудини, на якому проглядаються залишки композиції, виконаної, ймовірно, у стилі β^2 (малюнок білою фарбою на чорному тлі, типові мотиви – спіралі та волюти). Цей стиль розпису набув поширення в часі Трипілля VI та Кукутень А4 (Незвисько II, Глибочок, Розсохач, Шипинці А, Дрегушень Острів, Кудринці й

ін.). На заліщицьких пам'ятках посудини, розмальовані у стилі β^2 , рідкість – він присутній лише на кераміці найраніших поселень групи. Щодо канельованого орнаменту (рис. 6, 3), то заліщицьким пам'яткам лівобережжя Дністра він не властивий.

Невелика кількість і погана збереженість кераміки з Бабина не дає змоги впевнено атрибуувати пам'ятку, проте належність її до заліщицьких пам'яток, з огляду на відомий матеріал, малоймовірна. Стили розпису α і β , побудова орнаменту, наявність посуду на піддоні, канельований орнамент схиляють до висновку про те, що Бабин, ур. Яма, ближче до пам'яток кінця етапу Трипілья VI регіону – Шипинців А, Незвиська II та ін.

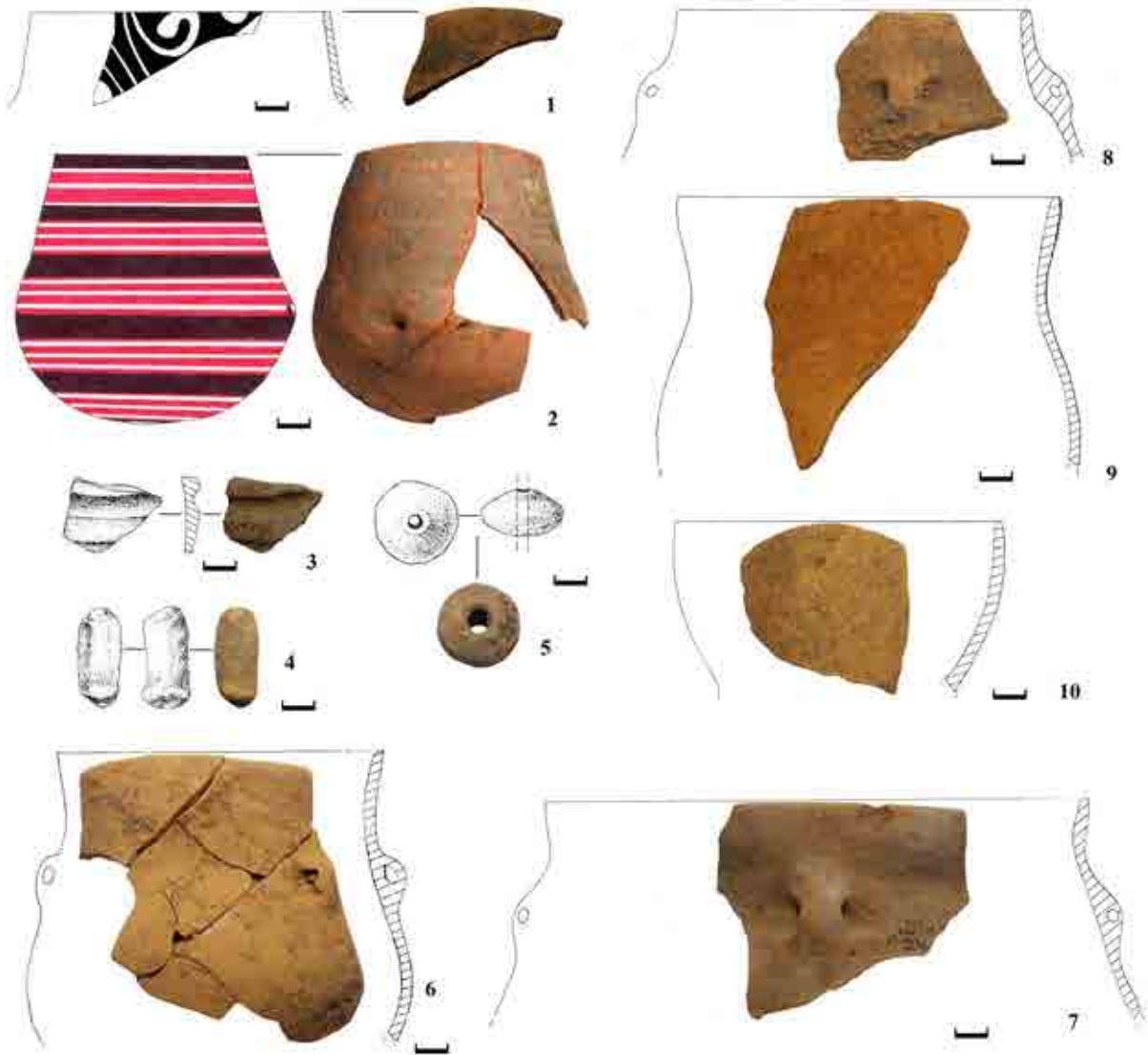

Рис. 6. Бабин ур. Яма. Посудини з розписом (1–2); фрагмент посудини із заглибленим орнаментом (3); фрагмент статуетки (4); пряслице (5); «амфори» (6–8); горщик із плавним профілем (9); вінця біноклеподібної посудини (10) (археологічні фонди Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)

Fig. 6. Babyn, Yama Place. Painted vessels (1–2); fragment of a vessel with deepened ornament (3); fragment of the statuette (4); spindle whorl (5); «amphorae» (6–8); a pot with a smooth profile (9); rims of a binocular vessel (10) (archaeological holdings of the Ivan Krypyakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine)

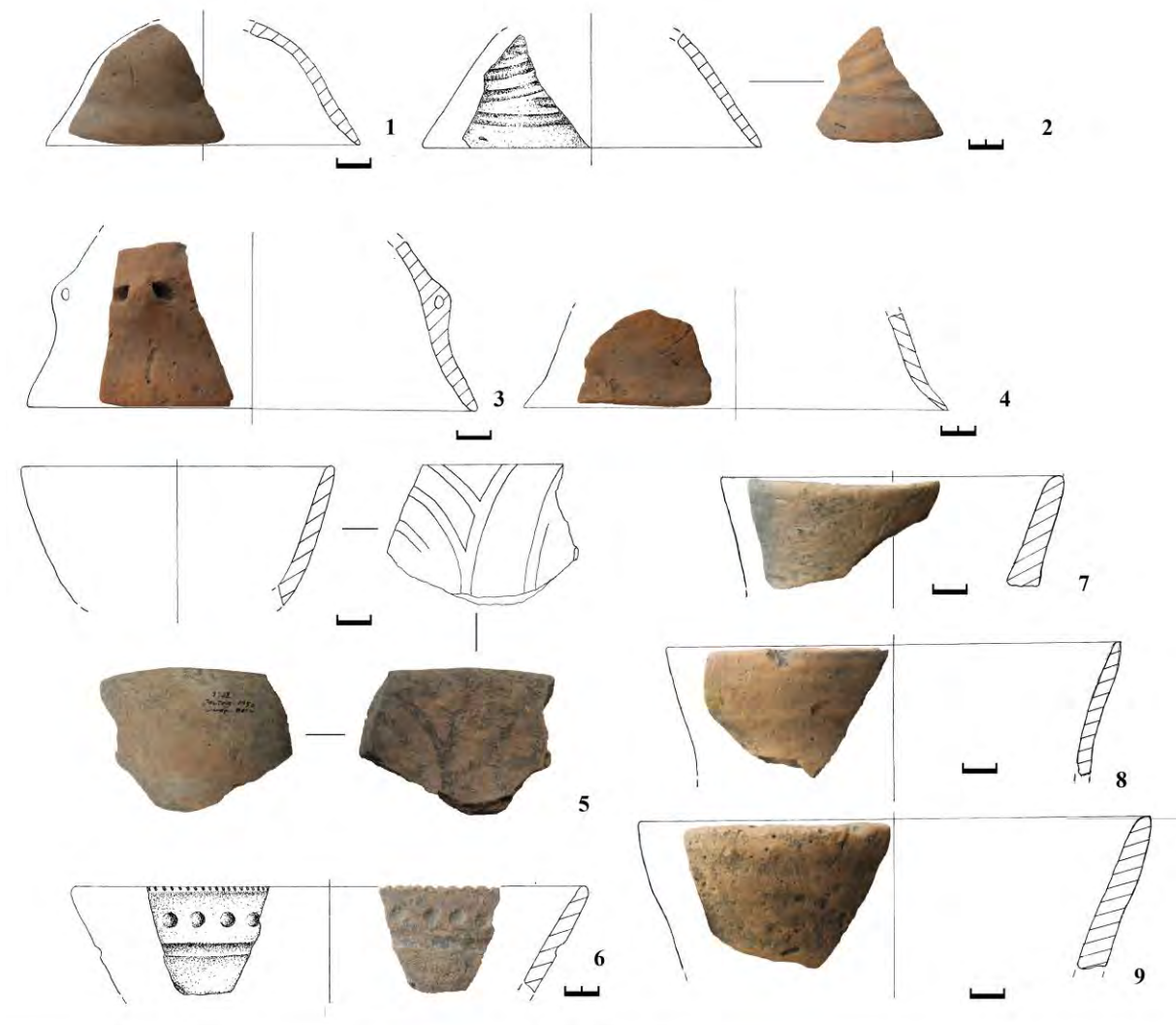

Рис. 7. Дністрівка (стара назва – Рестев). Покришки (1–4); миски (5–6); фрагменти вінець посудин (7–9) (археологічні фонди Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)
 Fig. 7. Dnistrovka (former – Restev). Lids (1–4); bowls (5–6); fragments of rims of the vessels (7–9) (archaeological holdings of the Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine)

Дністрівка (Рестев)

Трипільська пам'ятка розташована в ур. Дністровські Яркі на південному заході від с. Дністрівка Дністровського р-ну Чернівецької обл. Її відкрив Ч. Амрожевич під час розвідок 1913–1923 рр. [Ambrojevici, 1927–1932, p. 39]. На час проведення тут археологічних розвідок Ч. Амброжевича й роботи Дністрянської експедиції 1950 р. село мало іншу назву – Рестев, саме під нею ця пам'ятка ввійшла в наукову літературу.

Наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років уздовж Дністра відбулися розвідки силами Дністрянської експедиції Львівського відділу Інституту археології АН УРСР під керівництвом О. Черниша. Трипільський загін експедиції очолила К. Черниш. У 1950 р. дослідження проводили поблизу с. Рестев, вдалося локалізувати три пункти з археологічним матеріалом. Перший – на поверхні першої надзаплавної тераси Дністра в конусі виносу з яру, який проходить біля села, знайдено два масивні окатані відщепи із сірого кременю зі слідами обробки країв (імовірно скребла). Другий – в ур. За Мельницями виявлено уламки посуду

скіфського часу, доби Київської Русі, черняхівської культури та Трипілля. Третій – трипільське поселення в ур. Дністровські Ярки.

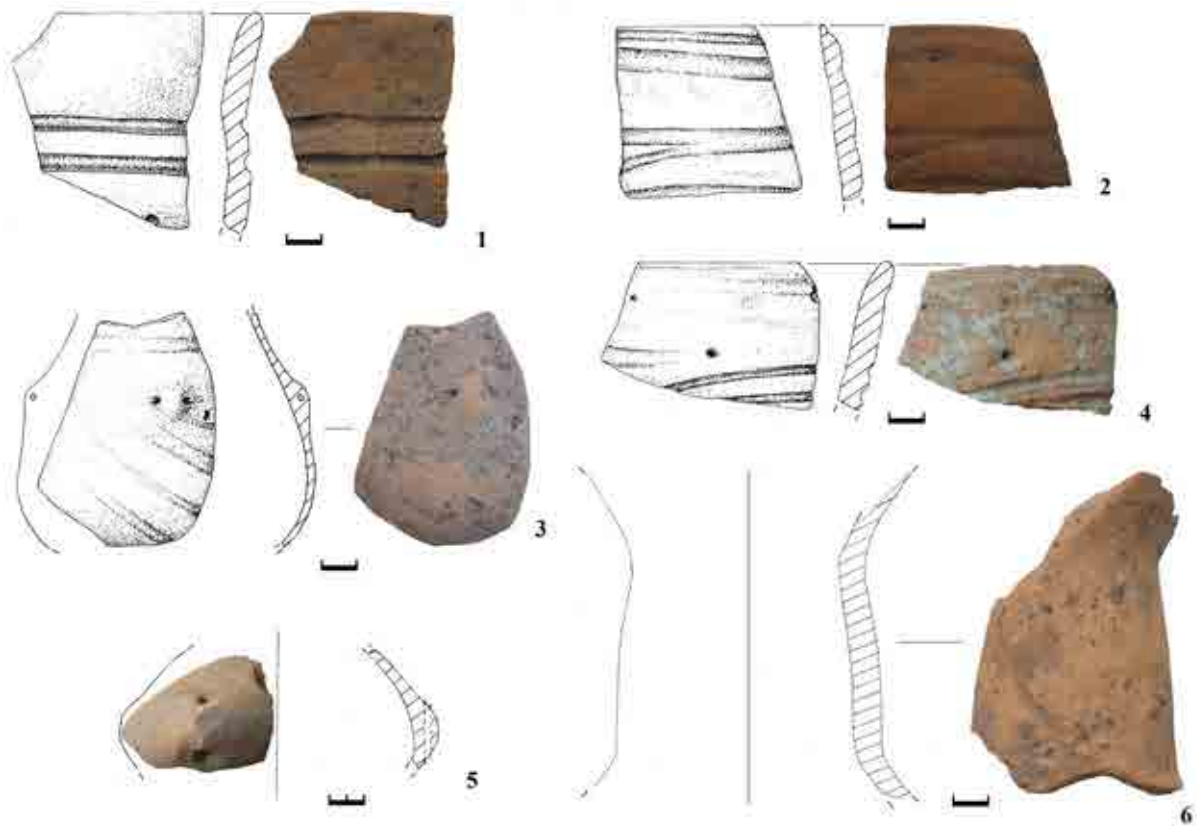

Рис. 8. Дністрівка (стара назва – Рестев). Фрагменти вінець посудин із заглибленим орнаментом (1–2, 4); кубок, орнаментований канелюрами (3); фрагмент тулуба посудини з масивними вухками (5); фрагмент біноклеподібної посудини (6) (археологічні фонди Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)

Fig. 8. Dnistrovka (former – Restev). Fragments of rims of vessels with in-depth ornament (1–2, 4); goblet ornamented by grooves (3); fragment of the body of a vessel with massive ears (5); fragment of binocular vessel (6) (archaeological holdings of the Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine)

Катерина Черниш у звіті зазначала, що на Дністровських Ярках зібрано досить багато фрагментів кераміки від посудин із заглибленим орнаментом і посудин із мальованим орнаментом поганої збереженості. Частини біноклів, невеликих горщиків, грушеподібних посудин та ін. Крем'яні знаряддя репрезентовані нуклеусом, наконечником, двома невеликими заготовками клиноподібних знарядь, фрагментами полірованого долота або сокири, також є фрагмент сильно пошкодженого тесла з опоки. Дослідниця попередньо віднесла цю пам'ятку до етапу VII (згідно з періодизацією Т. Пассек). Наталія Виноградова у монографії 1983 р. згадувала Рестев як пам'ятку часу VI–VII і віднесла її до заліщицької групи Трипілля. Кераміка з поселення не була опублікована, що і спонукало переглянути її та опрацювати.

Всі матеріали із проведених на пам'ятці розвідок зберігаються у фондах відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Керамічна збірка невелика, репрезентована фрагментами посуду, які дають можливість реконструювати форми начинь. Здебільша це столовий посуд, серед форм є миски двох типів: сферо-конічна, прикрашена заглибленим орнаментом, та півсферична, з погано збереженим розписом на внутрішній

поверхні; сферо-конічні покритишки з ледь відхиленими назовні вінцями; фрагмент біноклеподібної посудини; кубки, один із яких прикрашений заглибленим орнаментом; фрагмент посудини із прямими, злегка похиленими до середини стінками, прикрашеними під вінцями невеликими округлими наліпами. До кухонного посуду належить фрагмент вінець миски із заглибленим орнаментом (рис. 7; 8; 9).

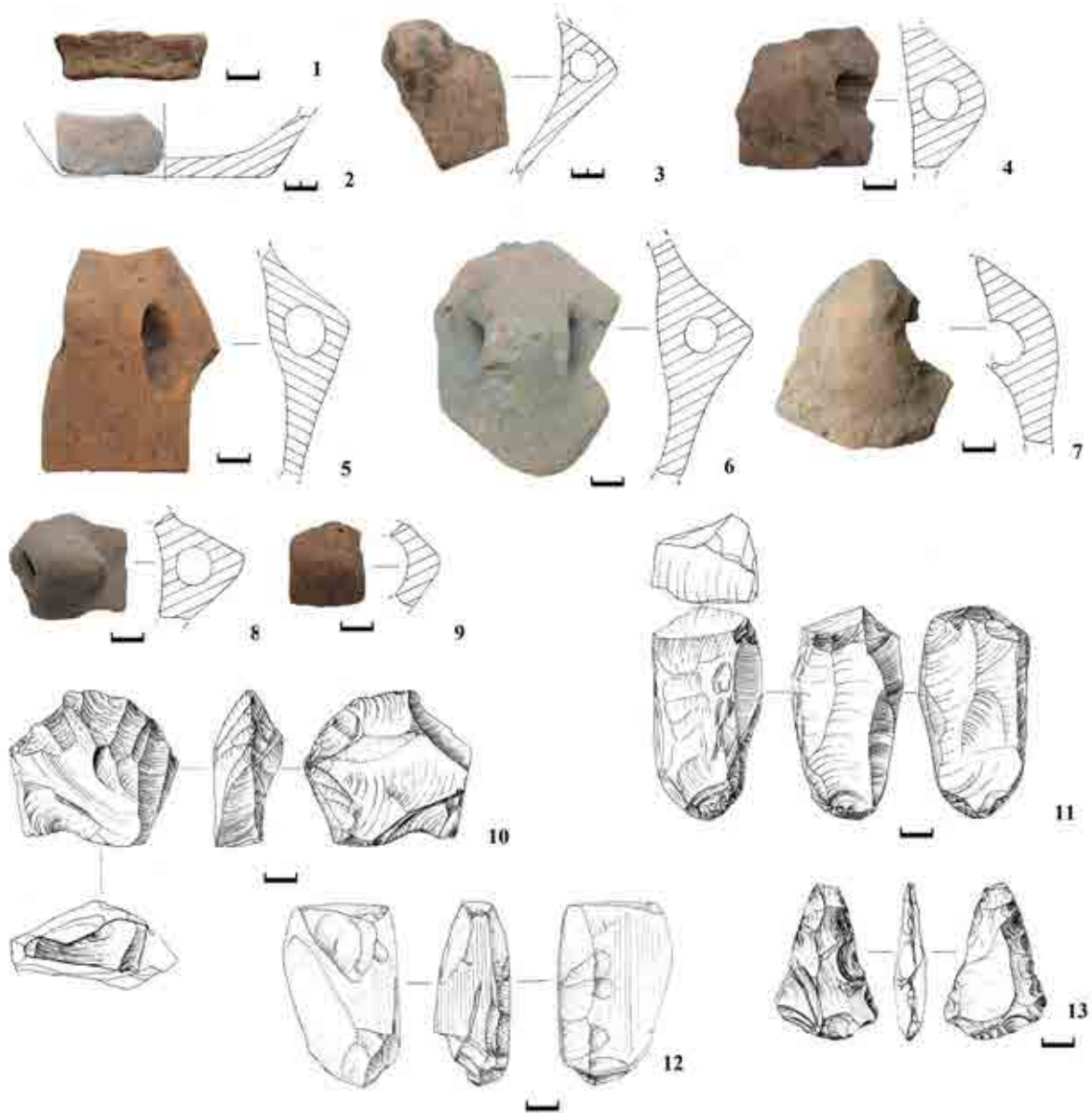

Рис. 9. Дністрівка (стара назва – Рестев). Фрагменти стінок посудин із вушками (1–9); крем'яні вироби (10–11, 13); виріб з опоки (12) (археологічні фонди Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України)

Fig. 9. Dnistrovka (former – Restev). Fragments of walls of the vessels with ears (1–9); flint artifacts (10–11, 13); an artifact made of gaize (12) (archaeological holdings of the Ivan Kryp'iakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine)

Загалом, у колекції, яка складається із 29 фрагментів, наявні 6 уламків із заглибленим орнаментом. Для заліщицьких пам'яток такий орнамент на столовому посуді не притаманний (навіть для найраніших поселень групи). Форми посуду, віднайдені в ур. Дністровські Яркі,

були у вжитку як наприкінці етапу VI, так і на початку етапу VI–VII. Окрім цього, для заліщицьких пам'яток часу VI–VII притаманні шоломоподібні покриття, у Рестеві ж переважає форма, розповсюджена на етапі VI. Ці обставини дають змогу припустити, що пам'ятка не належить до заліщицької групи і може бути датована фіналом VI.

Оселівка

Село Оселівка (стара назва – Кишла-Неджимова) розташоване у Дністровському р-ні Чернівецької обл. На трипільській пам'ятці поблизу села працювала К. Черниш 1955 р. На жаль, звіт про ці роботи не зберігся, але на його існування вказує згадка О. Черниша у звіті про розкопки Дністрянської експедиції: «... розкопки не лише палеолітичні, але і пам'яток скіфського та трипільського часу (щодо робіт про ці періоди дивись звіти К. К. Черниш та В. П. Савича)» [Черниш, 1956, с. 49]. Матеріал зберігається в археологічних фондах Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Це – керамічна збірка, яка налічує кілька десятків фрагментів посуду, прикрашеного здебільша заглибленим орнаментом. Серед матеріалу лише на трьох фрагментах спостережено залишки червоної фарби. Також присутній фрагмент миски з розписом етапу Трипілля СІІ. З огляду на матеріал, його різночасовість і відсутність звіту досліджень, важко віднести пам'ятку до заліщицьких пунктів.

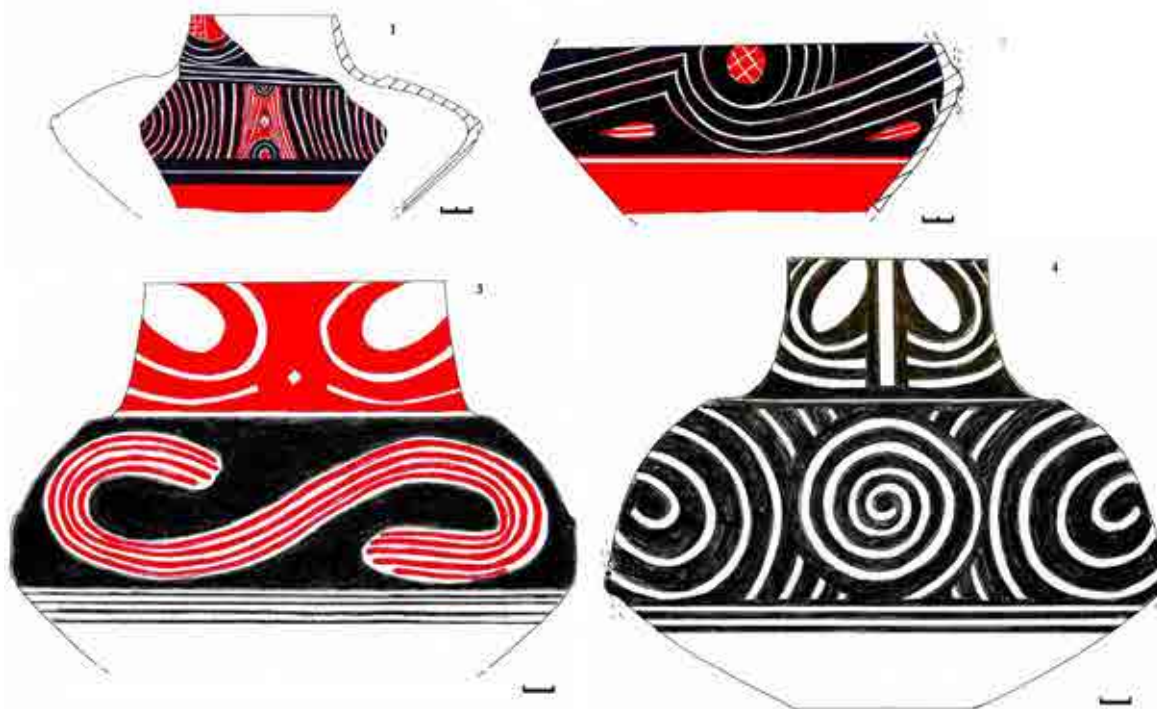

Рис. 10. Черленівка. Грушоподібні посудини (фонди Чернівецького обласного краєзнавчого музею)
Fig. 10. Cherlenivka. Pear-shaped vessels (holdings of Chernivtsi Regional Museum)

Ще дві пам'ятки регіону, ймовірно, можна віднести до етапу Трипілля VI–VII/Кукутень АВ. Це – Черленівка та Коновка (ур. Біля Високовольтих Ліній). Село Черленівка розташоване в Чернівецькому р-ні, південніше м. Чернівці. Із трипільської пам'ятки поблизу села відома невелика збірка розписного посуду, яка має аналогії серед кераміки Поливаного Яру II та кукутеньських пам'яток етапу АВ (Траян, Корлатень). Збереглися дві грушоподібні посудини та три фрагменти біноклеподібних посудин, розписи на кераміці виконані у варіаціях стилів α й β (рис. 10; 11).

Рис. 11. Черленівка. Фрагменти біноклеподібних посудин (1–3); фрагмент статуетки (4) (фонди Чернівецького обласного краєзнавчого музею)

Fig. 11. Cherenivka. Fragments of binocular vessel (1–3); fragment of statuette (4) (holdings of Chernivtsi Regional Museum)

Наступна пам'ятка – Коновка розташована у Дністровському р-ні Чернівецької обл. У літературі відоме поселення Коновка середнього та пізнього етапів Трипілля в ур. Пуцита [Шмаглій, Рижов, Дудкін, 1985]. Проте поблизу цього ж села, в ур. Біля Високовольтних Ліній, знайдено фрагмент покритишки, форма та розпис якої відповідає ранішому етапу Трипілля VI–VII, вона аналогічна зразкам із Заліщиків, Поливаного Яру II (рис. 12)*.

Так, при детальному огляді, отримуємо ситуацію, коли на правобережжі Дністра, у межах Чернівецької обл., керамічні комплекси пам'яток VI–VII тяжіють не до заліщицьких, а до типу Поливаного Яру II і південніших кукутенських пам'яток на території Румунії, а деякі з них, ймовірно, є дещо ранішими, бо за керамічними комплексами тяжіють до пам'яток регіону фіналу Трипілля VI.

* Принагідно висловлюю щирі вдячності асистентів кафедри всесвітньої історії Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича канд. іст. наук Миколі Ільківу за надану можливість опрацювати матеріал з пам'яток Черленівка та Коновка.

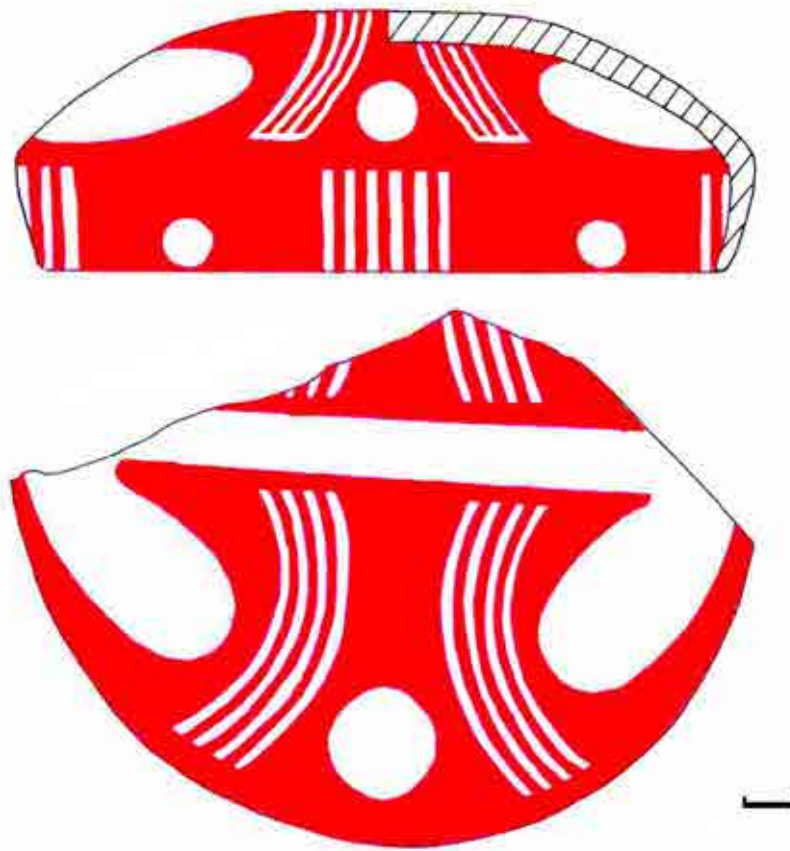

Рис. 12. Коновка ур. Біля Високовольних Ліній. Покришка (фонди Чернівецького обласного краєзнавчого музею)

Fig. 12. Konovka, Bilia Vysokovolnykh Liniy Place. Lid (holdings of Chernivtsi Regional Museum)

Натомість матеріал кількох пам'яток з інших регіонів, дає можливість віднести їх до заліщицьких. Найперше це Голігради (ур. Вигодів) на півдні Тернопільщини (Чортківський р-н). Керамічна збірка зберігається у ЛІМ. Серед знахідок – фрагменти посудин із розписами, ідентичними до заліщицьких, вони орнаментовані червоною фарбою по білому або натуральному тлу. Щодо форм посуду, то можна розрізнити шоломоподібні покритки, вінця грушоподібних та інших посудин (рис. 13).

Печорна (з розвідок Заліщицького краєзнавчого музею) (рис. 14), Лисичники (матеріал із розкопок Ю. Малєєва 1980 р.; зберігається у Заліщицькому краєзнавчому музеї) (рис. 15). А також пам'ятка Спас ур. Замчисько на Івано-Франківщині (стара назва села – Гірське), відома з робіт Лариси Крушельницької 1984 р. (рис. 16) [Крушельницька, 1985].

Отже, дослідження пам'яток Трипілля VI–VII на Середньому та Верхньому Придністер'ї почалися приблизно у другій половині XIX ст. Тоді ще не було вироблено наукової методики польових досліджень – велися лише інтенсивні пошуки рідкісних, переважно красивих і дорогіших, речей. Найбільше уваги приділяли пошукам розписних посудин, форму яких, а також малюнок, техніку виготовлення та випалу пояснювали впливом грецької цивілізації.

* Щиро вдячна директору Заліщицького краєзнавчого музею п. Віталієві Каспруку за сприяння при орацюванні колекцій у фондах музею.

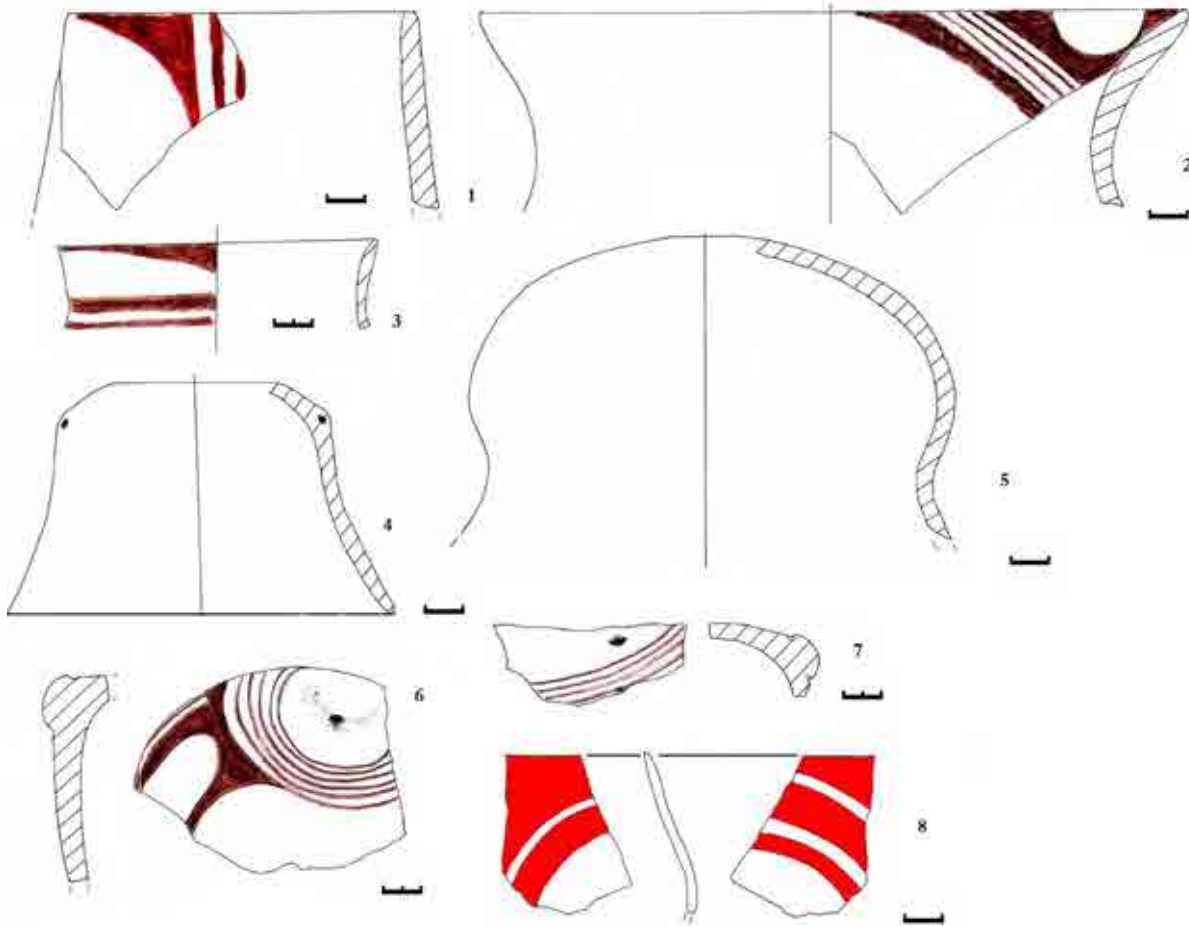

Рис. 13. Голігради ур. Вигодів. Вінець грушоподібної посудини (1); вінець горщиків із плавним профілем (2–3); покритки (4–7); кубок (8) (фонди Львівського історичного музею)
 Fig. 13. Holigrady, Vyhodiv Place. Rims of a pear-shaped vessel 1); brims of pots with smooth profile (2–3); lids (4–7); goblet (8) (holdings of the Lviv Historical Museum)

Розкопки проводили польські дослідники. У 20-х роках ХХ ст. долучилися й українські (Ю. Полянський, О. Кандиба). Змінилися методи розкопок, з'явилися перші спроби систематизації матеріалу. За цей час відкрито більшість заліщицьких поселень на Тернопільщині. Дністерські пам'ятки культури мальованої кераміки зіставляються із дніпровськими трипільськими поселеннями.

Наступний виток досліджень розпочався після Другої світової війни і пов'язаний із діяльністю таких масштабних експедицій, як Трипільська, Середньодністерська, Молдавська й ін., які вивчили вже відомі та відкрили нові пам'ятки (зокрема низку поселень заліщицької та солонченської груп). У 80-х роках ХХ ст. знайдено заліщицькі пам'ятки у Верхньому Придністер'ї на Івано-Франківщині. За весь час польових досліджень у регіоні виявлено близько 30 поселень етапу Трипілля VI–VII, розташованих уздовж правого й лівого берегів Дністра на території різних областей. Розкопки проводили на меншій частині пам'яток; більшість із них відома завдяки підйомному матеріалу. Крім того, розкопки на більшості пунктів проведені ще наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. (Більче-Золоте Парк, Бучач, Городниця над Дністром, Васильківці, Вигнанка, Пилипче, Крутобородинці, Заліщики).

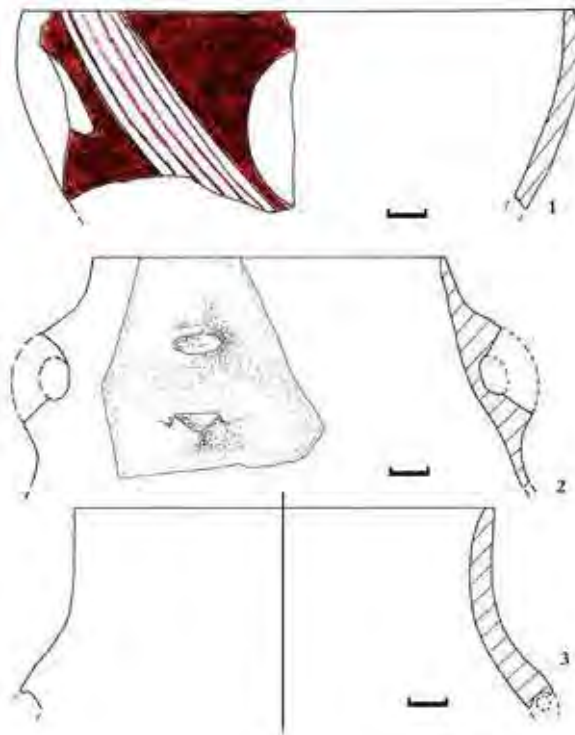

Рис. 14. Печорна. Вінець біноклеподібної посудини (1); посудини типу «амфор» (2–3) (фонди Заліщицького краєзнавчого музею)

Fig. 14. Pechorna. Rims of a binocular vessel (1); vessels of «amphora» type (2–3) (holdings of the Zalishchyky Museum of Regional Studies)

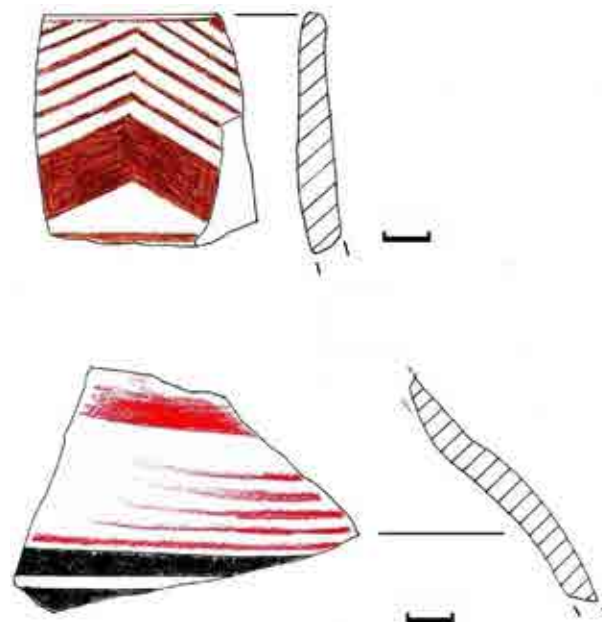

Рис. 15. Лисичники ур. Замчище. Вінець посудини (1); фрагмент плічок грушоподібної посудини (2) (фонди Заліщицького краєзнавчого музею)

Fig. 15. Lysychnyky, Zamchyshe Place. Rims of a vessel (1); fragment of shoulders of a pear-shaped vessel (2) (holdings of the Zalishchyky Museum of Regional Studies)

Менше досліджено пізніше: одна пам'ятка – у 1950-х (Бабин), три – у 1980-х (Бучач, Блищанка II, Спас) та дві – у 1990–2000-х роках (Більшівці, Хом'яківка I). Відповідно і рівень методики розкопок та фіксації матеріалу дуже сильно різняться.

З карти помітно, що «типово» заліщицькі пам'ятки розташовані в басейні Дністра в межах сучасних Тернопільської й Івано-Франківської обл. (рис. 17). Відомі такі поселення і в південній частині Хмельницької обл., проте матеріалу звідси обмаль. Пункти Трипілля VI–VII/Кукутень АВ на Придністер'ї у межах Чернівецької обл. наближені до типу Поливанів Яр II та південніших кукутеньських пам'яток.

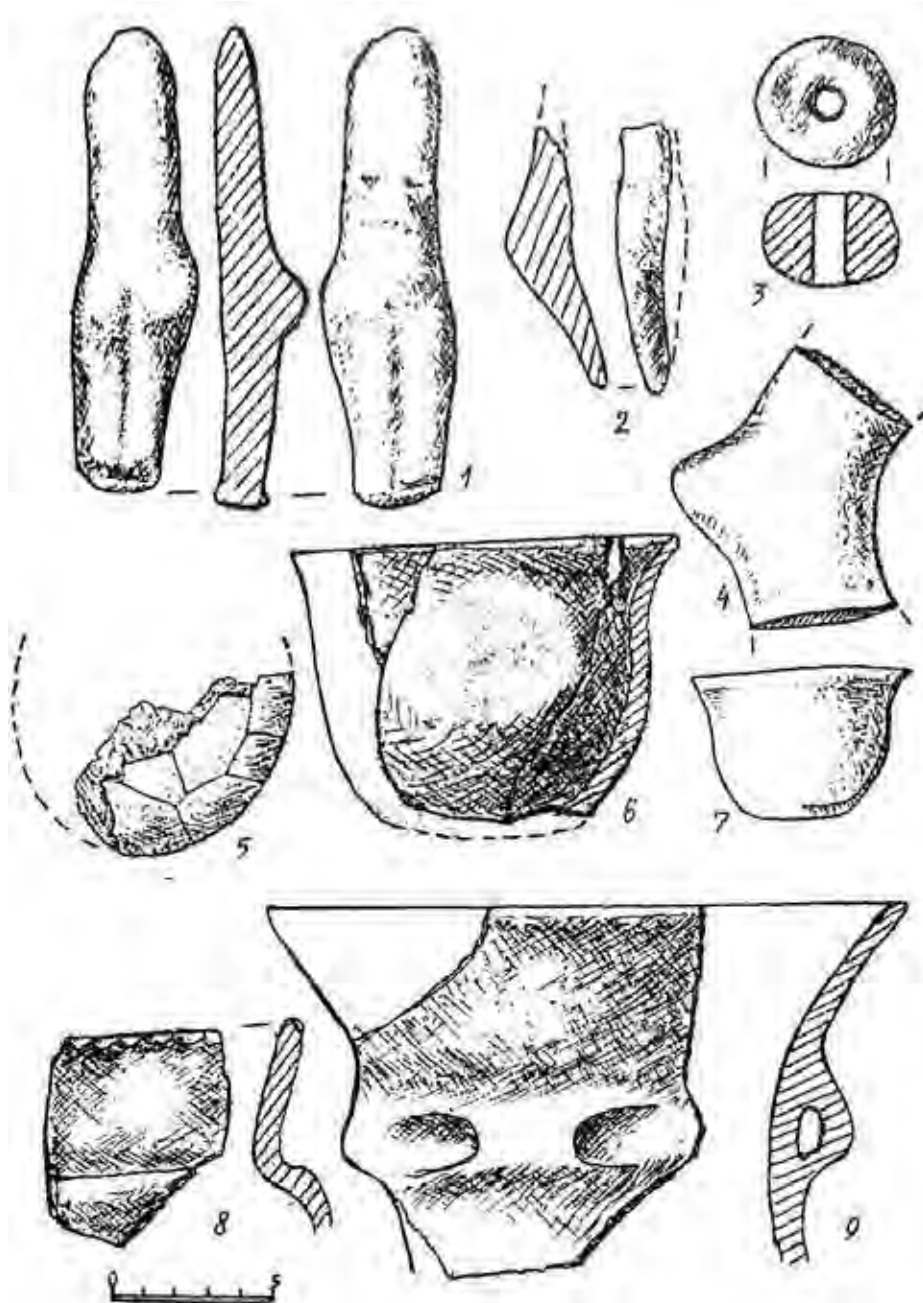

Рис. 16. Спас, ур. Замчище. Матеріали з розкопок Л. Крушельницької (за Крушельницька, 2010, рис. 4)
Fig. 16. Spas, Zamchyshe Place. Materials from excavations conducted by L. Krushelnytska (by
Крушельницька, 2010, fig. 4)

Рис. 17. Трипільські пам'ятки Трипілля VI-VII / Кукутень АВ регіону: 1 – Вигнанка; 2 – Заліщики; 3 – Бучач (г. Федір); 4 – Щитівці; 5 – Голігради ур. Вигодів; 6 – Новосілка (Новосілка-Костюкова); 7 – Більче-Золоте Парк II; 8 – Васильківці; 9 – Стрільківці; 10 – Блищанка II; 11 – Городниця над Збручем; 12 – Пилипче; 13 – Городниця над Дністром; 14 – Магала; 15 – Лишківці (Личківці); 16 – Бакота ур. Біла; 17 – Китайгород; 18 – Лука-Врублівецька II (Макарівка); 19 – Оселівка (Кишла-Неджимова); 20 – Крутобородинці II; 21 – Бабин ур. Яма; 22 – Патринці; 23 – Григорівка; 24 – Більшівці; 25 – Хом'яківка; 26 – Вікторів; 27 – Одаїв; 28 – Кремидів; 29 – Дністрівка (Рестев); 30 – Спас (Гірське) ур. Замчисько; 31 – Печорна; 32 – Лисичники ур. Замчище; 33 – Черленівка; 34 – Коновка, ур. Біля Високівольних Ліній; 35 – Кадиївці ур. Бавки

Fig. 17. Trypillian sites of Trypillia VI-VII / Cucuteni AB stages of the region: 1 – Vyhnanka; 2 – Zalishchyky; 3 – Buchach (Fedir Mountain); 4 – Shtyvtvsi; 5 – Holihrary, Vyhodiv Place; 6 – Novosilka (Novosilka Kostyukova); 7 – Bilche-Zolote Park II; 8 – Vasylykivtsi; 9 – Strilkyvtsi; 10 – Blyshchanka II; 11 – Horodnytsia nad Zbruchem; 12 – Pylypche; 13 – Horodnytsia nad Dnistrom; 14 – Mahala; 15 – Lyshkyvtsi (Lychkyvtsi); 16 – Bakota, Bila Place; 17 – Kytaihorod; 18 – Luka-Vrublivetska II (Makarivka); 19 – Oselivka (Kyshla-Nedzhymova); 20 – Krutoborodyntsi II; 21 – Babyn Yama Place; 22 – Patryntsi; 23 – Hryhorivka; 24 – Bilshivtsi; 25 – Khomiakivka; 26 – Viktoriv; 27 – Odaiv; 28 – Kremydiv; 29 – Dnistrivka (Restev); 30 – Spas (Hirske) Zamchysko Place; 31 – Pechorna; 32 – Lysychnyky, Zamchysche Place; 33 – Cherlenivka; 34 – Konovka, Bilia Vysokovolnykh Liniy Place; 35 – Kadyivtsi, Bavky Place

ЛІТЕРАТУРА

- Артамонов, М. И. (1947). Южноподольская экспедиция (1946 г.). *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 21, 24–27.
- Бейлекчи, В. С., Бырня, П. П., Виноградова, Н. М. (1974). Раскопки трипольского поселения в Старом Орхее. *Археологические исследования в Молдавии в 1972 г.*, 67–77.
- Бибиков, С. Н. (1945). *Полевые археологические работы на Среднем Днестре в 1945 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України.
- Бибиков, С. Н. (1953). Поселение Лука-Врублицевская. *МИА*, 38, 1–460.
- Бибиков, С. Н. (1954). Археологические раскопки у селений Попенки и Журы на Днестре в 1952 г. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 36, 104–106.
- Бибиков, С. Н. (1956). Трипольские поселения в окрестностях Луки-Врублицевской. *Краткие сообщения Института археологии*, 6, 13–18.
- Бибиков, С. Н., Збеневич, В. Г. (1970). *О работе разведочного отряда Среднеднестровской экспедиции в 1970 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України.
- Борисковський, П. І. (1950). Деякі доповнення до археологічної карти Середньої Наддністрянщини. *Археологія*, 4, 24–31,
- Виноградова, Н. М. (1972). Памятники переходного этапа Триполья VI–VII в Поднестровье. *Советская археология*, 1, 36–55.
- Виноградова, Н. М. (1983). *Племена Днестровско-Прутского междуречья в период расцвета Трипольской культуры*. Кишинев.
- Вовк, Ф. (1905). Вироби передмікенського типу у неолітичних становищах на Україні. *Матеріали українсько-руської етнології*, 6, 1–27.
- Заець, І. І. (1973). Кліщів – нове поселення трипільської культури на Південному Бузі. *Археологія*, 10, 56–61.
- Заець, І. І. (1990). Вплив заліщицького варіанту трипільської культури на її розвиток у Середньому Побужжі. *Матеріали археологічної конференції «Трипільське поселення Кошилівці Обоз»,* 30–31.
- Заець, І. І., Рыжов, С. Н. (1992). *Поселение трипольской культуры Клищев на Южном Буге*. Київ.
- Кандиба, О. О. (1937). Досліди на галицькому Поділлі в рр.1928–1929. *Записки наукового товариства імені Шевченка*, 154, 1–14.
- Кандиба, О. О. (2007). Старша мальована кераміка в Галичині. В: О. Ольжич. *Археологія*, 346–376.
- Конопля, В., Круц, В., Рижов, С. (1993). Нове поселення заліщицької групи трипільської культури в Південно-західному Поділлі. *Трипільська культура на Україні (до 100-річчя відкриття): тези доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції*, 19–26.
- Кочкін, І. Т. (1992). Деякі підсумки досліджень трипільського поселення Хом'яківка І. *Нові матеріали з археології Прикарпаття та Волині*, 2, 26–28.
- Кравець, В. П. (1952). *Археологічні дослідження на Поділлі в 1952 р. (звіт про роботу трипільського загону Подільської археологічної експедиції)*. Архів Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Оп. № 5. Од. зб. № 120. 40 арк.
- Кравець, В. П. (1955). Изучение поздне трипольских памятников в Верхнем Поднестровье. *Краткие сообщения Института археологии*, 4, 133–136.
- Кравченко, А. А. (1959). Археологічні пам'ятки в долинах річок Тростянець і Ягорлик. *Матеріали по археології Северного Причерноморья*, 3, 167–169.
- Кричевський, Є. Ю. (1947). *Ранній неоліт і походження трипільської культури (окремі відтиски)*. Київ.
- Крушельницька, Л. І. (1985). *Звіт про польові дослідження Косівської і Надвірнянської госпдогвірних експедицій в Івано-Франківській області у 1984 р.*
- Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Крушельницька, Л. (2010). *Археологічні дослідження в селі Спас*. Коломия.
- Малеев, Ю. М. (1975). Раскопки на реке Серет. *Археологические открытия*, 319–320.

- Маркевич, В. И. (1973). Памятники эпох неолита и энеолита. *Археологическая карта Молдавской ССР*, 2, 1–142.
- Мовша, Т. Г. (1954). Многослойное трипольское поселение Солончены II. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 56, 90–105.
- Мовша, Т. Г. (1960). Трипольское жилище на поселении Солончены II. *Записки Одесского археологического общества*, 1, 231–248.
- Мовша, Т. Г. (1965). Многослойное трипольское поселение Солончены II. *КСИА*, 105, 99–100.
- Мовша, Т. Г. (1984). Петренська регіональна група трипільської культури. *Археологія*, 45, 10–24.
- Мовша, Т. Г. (1985). Средний этап трипольской культуры. *Археология Украинской ССР*, 1, 211–212.
- Овчинников, Е. В., Погорілець, О. Г. (2011). Розкопки на трипільському поселенні Русанівці у Верхньому Побужжі. *Археологічні дослідження в Україні*, 249–250.
- Овчинников, Е., Виноградська, Л., Болтанюк, П. (2013). Кераміка Кукутень-Трипілля з території Старого замку (Північний бастион), м. Кам'янець-Подільський. *Археологія & Фортифікація Середнього Подністрів'я. Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції*, 10–16.
- Олійник, В. (2007). Археологічні дослідження Олега Кандиби на Заліщанщині. В *О. Ольжич. Археологія*, 415–418.
- Павлів, Д. Ю. (2007). Перша муза Олега Кандиби. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 11, 11–24.
- Пассек, Т. С. (1949). Археологические разведки в Молдавии. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 26, 57–61.
- Пассек, Т. С. (1950). Трипольские поселения на Днестре. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 32, 40–57.
- Пассек, Т. С. (1950а). *Отчет о работе Трипольской (Днестровской) археологической экспедиции в 1950 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України.
- Пассек, Т. С. (1956). *Отчет о работах Молдавской экспедиции в 1956 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України.
- Пассек, Т. С. (1957). Некоторые итоги раскопок в Молдавии в 1955 году. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 70, 76–83.
- Пассек, Т. С. (1959). *Отчет о работах Молдавской экспедиции в 1959 г.* Науковий архів Інституту археології НАН України.
- Пассек, Т. С. (1961). Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднепровья. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 84, 1–183.
- Пастернак, Я. (1929). Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за 1928 р. *Записки наукового товариства імені Шевченка*, 150, 229–242.
- Пастернак, Я. (1933). Нові археологічні набутки українських музеїв у Львові за час від 1929–1932 р. *Записки наукового товариства імені Шевченка*, 152, 113–130.
- Полянський, Ю. (1928). Нові археологічні знахідки з Галичини. *Записки наукового товариства імені Шевченка*, 149, 9–30.
- Попова, Т. А. (2003). *Поливанов Яр*. Санкт-Петербург.
- Рудинський, М. Я. (1927). Досліди на Кам'янецьчині. *Короткі звітлення ВУАК за 1926 рік*, 123–143.
- Ситник, О. С. (1993). Поселення Бучач I та його місце серед трипільського масиву Подністрів'я. *Трипільська культура на Україні (до 100-річчя відкриття): тези доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції*, 58–60.
- Ситник, О. С. (2005). Постаті археології Львівського університету у фокусі столітньої історії. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 8, 17–25.
- Ситник, О., Ягодинська, М. (2012). Охоронні розкопки трипільського та слов'янського поселень в Бучачі. *Земледельцы и скотоводы Древней Европы. Проблемы, новые открытия, гипотезы*, 187–202.
- Сохацький, М. П. (1992). З історії археологічних досліджень на Борщівщині. *Літопис Борошівщини*, 2, 4–11.

- Сохацький, М. П. (1993). Археологічні роботи Борщівського краєзнавчого музею у 1991–1993 рр. *Літопис Борщівщини*, 3, 10–15.
- Сохацький, М. П., Дудар, О. В. (2011). Дослідження трипільського поселення Васильківці на Тернопільщині. *Археологічні дослідження в Україні*, 315.
- Сохацький, М., Дудар, О., Бойко, М. (2023). Археологічні дослідження у Васильківцях. *Археологія & фортифікація України*, 12, 40–48.
- Тимошук, Б. О. (1956). Археологічні дослідження Чернівецького музею в 1949–1951 рр. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 6, 205–209.
- Ткачук, Т., Кочкін, І. (2009). Етап VI–VII трипільської культури у Верхньому Подністров'ї. *Rocznik przemyski. Archeologia*, 14–39.
- Хвойко, В. В. (1909). Раскопки площадок в с. Крутобородинцах Летичевского у. Подольской губ. *Древности. Труды Московского археологического общества*, 22 (2), 1–281.
- Черниш, К. К. (1956). Дослідження трипільських поселень на Середньому Подністров'ї в 1950–1951 рр. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 6, 146.
- Черныш, Е. К. (1982). Энеолит Молдавии и Правобережной Украины. *Энеолит СССР*, 165–321.
- Черниш, О. П. (1950). *Звіт про роботу Дністрянської експедиції Львівського відділу Інституту Археології АН УРСР в 1950 р.* Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Черниш, О. П. (1956). *Звіт про роботу Дністрянської археологічної експедиції в с. Молодово, Чернівецької обл. за 1955 р.* Науковий архів відділу археології Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Чикаленко, Л. (1926). Нарис розвитку української неолітичної мальованої кераміки. *Трипільська культура на Україні*, 113–118.
- Чорновол, Д. К., Рижов, С. М., Осаульчук, О. М. (2005). Охоронні роботи на трипільському поселенні Підзамочок I на Тернопільщині. *Археологічні дослідження в Україні 2003–2004 р.*, 7, 218–219.
- Шмаглій, М. М., Рижов, С. М., Дудкін, В. П. (1985). Трипільське поселення Коновка в Середньому Подністров'ї. *Археологія*, 52, 42–52.
- Яковишина, Я. (2012). Розписний орнамент керамічного посуду заліщицької групи Трипілля як історичне джерело. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 16, 123–140.
- Ambrojevici, C. (1927–1932). L' époque néolithique de la Bessarabie du nord-ouest. *Dacia*, 3–4, 24–45.
- Antoniewicz, W. (1928). *Archeologia polski. Zaris czasow przedhistorycznych i wczesnodziejowych ziem polski*. Warszawa.
- Crîșmaru, A. (1970). Contribuții la cunoașterea neoliticului din împrejurimile Săvenilor (jud. Botoșani). *SCIV*, 21(2), 267–285.
- Demetrykiewicz, W. (1900). Poszukiwania archeologiczne w Galicji Wschodniej. *Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, wydawane staraniem komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie*, 4, 101–106.
- Dumitrescu, H. (1957). Santierul arheologic Traian. *MCA*, 3, 115–129.
- Dumitrescu, H. (1959). Santierul arheologic Traian. *MCA*, 5, 189–203.
- Dumitrescu, H. (1960). Santierul arheologic Traian. *MCA*, 6, 91–107.
- Dumitrescu, H., Dumitrescu, V. (1962). Activitatea santierului arheologic Traian. *MCA*, 8, 245–261.
- Florescu, M., Capitani, V. (1969). Cercetări arheologice de suprafață în județul Bacău. *AM*, 6, 214–275.
- Hadaczek, K. (1903). Z badan archeologicznych w dorzeczu Dniestru. *Materyały antrop.-archeol.*, 6, 1–30.
- Hadaczek, K. (1914). *Osada przemysłowa w Koszylowcach z epoki eneolitu, studia do początków cywilizacji w połud. wschod. Europie*. Lwów.
- Janusz, B. (1918). *Zabytki przedhistoryczne Galicyi wschodniej*. Lwów.
- Kirkor, A. (1877). Sprawozdanie z wycieczki archeologiczno-antropologicznej na Podolu galicyjskiem odbytej w r. 1876. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 1, 12–17.
- Kirkor, A. (1878). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1877. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 2, 1–16.

- Kirkor, A. (1879). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętności z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1878. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 3, 12–46.
- Kirkor, A. (1882). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętności z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1881. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 6, 21–28.
- Kirkor, A. (1883). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętności z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1882. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 7, 51–66.
- Kopernicki, I., Przybysławski, W. (1884). Dalsze poszukiwania archeologiczne w Horodnicy nad Dniestrem w latach 1878–1882. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 8, 3–33.
- Kozłowski, L. (1924). *Młodsza epoka kamienna w Polsce*. Lwów.
- Kozłowski, L. (1930). *Budowle kultury ceramiki malowanej w świetle badań przeprowadzonych w Koszylówcach, Niezwiskach, Buczaczu*. Lwów.
- Kozłowski, L. (1939). *Zarys pradziejów Polski Południowo-wschodniej*. Lwów.
- László, A. (1966). Așezarea Cucuteni A–B de la Huși. *AM*, 4, 7–22.
- Majewski, K. (1947). *Studia nad kultura trypilska*. Wrocław.
- Matasă, C. (1946). *Frumușica, village prehistorique a ceramique peinte dans la Moldavie du nord*. București.
- Nestor, I., Zaharia, E., Zirra, N. (1951). Săpăturile de la șantierul Valea Jijiei în anul 1950. *SCIV*, 2(1), 51–76.
- Nestor, I., Zaharia, E., Alexandresau, Al., Nițu, A., Petrescu-Dimbovița, M., Szekely, Z. (1952). Șantierul Valea Jijiei în anul 1950. *SCIV*, 3, 19–111.
- Ossowski, G. (1890). Sprawozdanie w wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 14, 19–22.
- Ossowski, G. (1891). Sprawozdanie z drugiej wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1890. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 15, 1–89.
- Ossowski, G. (1892). Sprawozdanie trzecie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1891. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 16, 63–96.
- Ossowski, G. (1895). Sprawozdanie czwarte z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1892. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 18, 1–29.
- Passek, T. S. (1935). La ceramique tripolienne. *Известия Государственной академии истории материальной культуры*, 122, 1–165.
- Petrescu-Dimbovița, M. (1966). *Cucuteni*. București.
- Petrescu-Dimbovița, M., Văleanu, M.=C. (2004). *Cucuteni-Catățuie*. Piatra-Neamț.
- Przybysławski, W. (1879). Ustep z poszukiwan archeologicznych w Horodnicy nad Dniestrem dokopanych w r. 1878. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 3, 70–74.
- Szekely, Z. (1965). Contribution a l'étude du developpement du Neolitique dans la Transylvanie sud-orientale. *Atti del VI Congresso Internazionale, delle scienze Preistoriche e Protostorche*, 270–279.
- Smiszko, M. (1939). Tymczasowe sprawozdanie z badań na osadzie neolitycznej w Horodnicy, pow. Horodenka. *Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres*, 67–73.
- Sulimirski, T. (1934). Trzy chaty przedhistoryczne. *Przyczynki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego Południowo-Wschodniej Polski*, 33–48.
- Trela, E. (2001). Kolekcje zabytków kultury trypolskiej w zbiorach muzeum archeologicznego w Krakowie. *Materialy archeologiczne*, 32, 53–67.
- Vulpe, R. (1937–1940). Les fouilles de Calu. *Dacia*, 6–8, 32–39.

REFERENCES

- Artamonov, M. I. (1946). Juzhnopodol'skaja jekspedycja (1946 g.). *Kratkie soobshhenija Instituta istorii material'noj kul'tury*, 21, 24–27. (in Russian).
- Bejlekchi, V. S., Byrnja, P. P., & Vinogradova, N. M. (1974). Raskopki tripol'skogo poselenija v Starom Orhee. *Arheologicheskie issledovanija v Moldavii v 1972 g.*, 67–77. (in Russian).
- Bibikov, S. N. (1945). *Polevyje arheologicheskie raboty na Srednem Dnestre v 1945 g.* Naukovyi arkhiv Instytutu arkeolohii NAN Ukrainy, 1–15. (in Russian).

- Bibikov, S. N. (1953). Rannetripol'skoe poselenie Luka-Vrubliveckaja na Dnestre. K istorii rannih zemledel'chesko-skotovodcheskih plemen na Jugo-vostoke Evropy. *Materialy i issledovanija po arheologii USSR*, 38, 1–406. (in Russian).
- Bibikov, S. N. (1954). Arheologicheskie raskopki u selenij Popenki i Zhury na Dnestre v 1952 g. *Kratkie soobshhenija Instituta istorii material'noj kul'tury*, 36, 104–106. (in Russian).
- Bibikov, S. N. (1956). Tripol'skie poselenija v okrestnostjah Luki-Vrubliveckoj. *Kratkie soobshhenija Instituta arheologii Akademija nauk USSR*, 6, 13–18 (in Russian).
- Bibikov, S. N., & Zbenovich, V. G. (1970). *O rabote razvedochnogo otrjada Srednednestrovskoj ekspedicii v 1970 g.* Naukovyi arkhiv Instytutu arheolohii NAN Ukrainy, 1–15. (in Russian).
- Boryskovskiy, P. I. (1950). Deiaki dopovnennia do arkheolohichnoi karty Serednoi Naddnistrianshchyny. *Arkheolohiia*, 4, 24–31. (in Ukrainian).
- Vinogradova, N. M. (1972). Pamjatniki perehodnogo jetapa Tripol'ja BI–BII v Podnestrov'e. *Sovetskaja arheologija*, 1, 36–55. (in Russian).
- Vinogradova, N. M. (1983). *Plemena Dnestrovsko-Prut'skogo mezhdurech'ja v period rascveta Tripol'skoj kul'tury*. Kishinev. (in Russian).
- Vovk, F. (1905). Vyrobny peredmikenskoho typu u neolitychnykh stanovishchakh na Ukraini. *Materialy ukrainsko-ruskoj etnolohii*, 6, 1–27. (in Ukrainian).
- Zaiets, I. I. (1973). Klishchiv – nove poselennia trypil'skoi kul'tury na Pivdenomu Buzi. *Arkheolohiia*, 10, 56–61. (in Ukrainian).
- Zaiets, I. I. (1990). Vplyv zalishchyskoho variantu trypil'skoi kul'tury na yii rozvytok u Serednomu Pobuzhzhzi. *Materialy arkheolohichnoi konferentsii «Trypil'ske poselennia Koshylyvtsi Oboz»*, 30–31. (in Ukrainian).
- Zaec, I. I. & Ryzhov, S. N. (1992). *Poselenie tripol'skoj kul'tury Klishhev na Juzhnom Buge*. Kyiv. (in Russian).
- Kandyba, O. O. (1937). Doslydy na halytskomu Podilli v rr. 1928–1929. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. T. Shevchenka*, 154, 1–14. (in Ukrainian).
- Kandyba, O. O. (2007). Starsha malovana keramika v Halychyni. In Iu. Rassamakin, S. Ryzhov (Comps.), *O. Olzhych. Arkheolohiia* (pp. 346–376). Kyiv. (in Ukrainian).
- Konoplia, V., Kruts, V., & Ryzhov, S. (1993). Nove poselennia zalishchitskoi hrupy trypil'skoi kul'tury v Pivdenno-zakhidnomu Podilli. *Trypil'ska kultura Ukrainy (do 100-richchia vidkryttia): Tezy dopovidei i povidomlen mizhnarodnoi naukovoï konferentsii*. Lviv, 19–26. (in Ukrainian).
- Kochkin, I. (1992). Deiaki pidsumky doslidzhen trypil'skoho poselennia Khom'iakivka I. *Novi materialy z arkheolohii Prykarpattia ta Volyni*, 2, 26–28. (in Ukrainian).
- Kravets, V. P. (1952). *Arkheolohichni doslidzhennia na Podilli v 1952 r. (zvit pro robotu trypil'skoho zahonu Podil'skoi arkheolohichnoi ekspedytsii)*. Arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. Op. № 5. Od. zb. № 120, 40 ark. (in Ukrainian).
- Kravec, V. P. (1955). Izuchenie pozdnetripol'skikh pamjatnikov v Verhnem Podnestrov'e. *Kratkie soobshhenija Instituta arheologii Akademija nauk USSR*, 4, 133–136. (in Russian).
- Kravchenko, A. A. (1959). Arkheolohichni pam'iatky v dolynakh richok Trostianets i Yahorlyk. *Materialy po arheologii Severnogo Prichernomor'ja*, 3, 167–169. (in Ukrainian).
- Krychevskiy, Ye. Yu. (1947). *Rannii neolit i pokhodzhennia trypil'skoi kul'tury (okremyi vidtysk)*. Kyiv. (in Ukrainian).
- Krushelnytska, L. I. (1985). *Zvit pro polovi doslidzhennia Kosivskoi i Nadvirnianskoi hospdohovirnykh ekspedytsii v Ivano-Frankivskii oblasti u 1984 r.* Arkhiv Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Krushelnytska, L. (2010). *Arkheolohichni doslidzhennia v seli Spas. Kolomyia*. (in Ukrainian).
- Maleev, Ju. M. (1975). Raskopki na reke Seret. *Arheologicheskie otkrytija*, 319–320. (in Russian).
- Markevich, V. I. (1973). Pamjatniki jepoh neolita i jeneolita. *Arheologicheskaja karta Moldavskoj SSR*, 2, 1–142. (in Russian).

- Movsha, T. G. (1954). Mnogoslojnoe tripol'skoe poselenie Soloncheny II. *Kratkie soobshhenija Instituta istorii material'noj kul'tury*, 56, 90–105. (in Russian).
- Movsha, T. G. (1960). Tripol'skoe zhilishhe na poselenii Sloncheny II. *Zapiski odesskogo arheologicheskogo obshhestva*, 1, 231–248. (in Russian).
- Movsha, T. G. (1965). Mnogoslojnoe tripol'skoe poselenie Soloncheny II. *Kratkie soobshhenija Instituta arheologii Akademija nauk USSR*, 105, 99–100. (in Russian).
- Movsha, T. H. (1984). Petrenska rehionalna hrupa trypilskoj kultury. *Arkheolohiia*, 45, 10–24. (in Ukrainian).
- Movsha, T. G. (1985). Srednij jetap tripol'skoj kul'tury. *Arheologija Ukrainskoj SSR*, 1, 211–212. (in Russian).
- Ovchynnykov, E. V., & Pohorilets, O. H. (2011). Rozkopky na trypil'skomu poselenni Rusanivtsi u Verkhnomu Pobuzhzhii. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini*, 249–250. (in Ukrainian).
- Ovchinnikov, E., Vynohrodska, L. & Boltaniuk, P. (2013). Keramika Kukuten-Trypilla z terytorii Staroho zamku (Pivnichnyi bastion), m. Kam'ianets-Podilskyi. *Arkheolohiia & Fortyfikatsiia Serednoho Podnistrov'ia. Zbirnyk materialiv III Vseukrainskoi naukovy-praktychnoi konferentsii*, 10–16. (in Ukrainian).
- Oliinyk, V. (2007). Arkheolohichni doslidzhennia Oleha Kandyby na Zalishchanschyni. In Iu. Rassamakina, S. Ryzhov (Comps.), *O. Olzhych. Arkheolohiia* (pp. 415–418). Kyiv. (in Ukrainian).
- Pavliv, D. Yu. (2007). Persha muza Oleha Kandyby. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 11, 11–24. (in Ukrainian).
- Passek, T. S. (1949). Arheologicheskie razvedki v Moldavii. *Kratkie soobshhenija Instituta istorii material'noj kul'tury*, 26, 57–61. (in Russian).
- Passek, T. S. (1950). Tripol'skie poselenija na Dnestre. *Kratkie soobshhenija Instituta istorii material'noj kul'tury*, 32, 40–57. (in Russian).
- Passek, T. S. (1950a). *Otchjot o rabote Tripol'skoj (Dnestrovskoj) jekspedicii v 1950 g.* Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. (in Russian).
- Passek, T. S. (1956). *Otchet o rabotah Moldavskoj jekspedicii v 1956 g.* Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. (in Russian).
- Passek, T. S. (1957). Nekotorye itogi roskopok v Moldavii v 1955 godu. *Kratkie soobshhenija Instituta istorii material'noj kul'tury*, 70, 76–83. (in Russian).
- Passek, T. S. (1959). *Otchet o rabotah Moldavskoj jekspedicii v 1959 g.* Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. (in Russian).
- Passek, T. S. (1961). Rannezemlel'cheskie (tripol'skie) plemena Podnistrov'ja. *Materialy i issledovanija po arheologii SSSR*, 84, 1–183. (in Russian).
- Pasternak, Ia. (1929). Novi arkheolohichni nabutki ukrainskykh muzeiv u Lvovi za 1928 r. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. T. Shevchenka*, 150, 229–242. (in Ukrainian).
- Pasternak, Ia. (1933). Novi arkheolohichni nabutki ukrainskykh muzeiv u Lvovi za chas vid 1929–1933 r. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. T. Shevchenka*, 152, 113–130. (in Ukrainian).
- Polianskyi, Iu. (1928). Novi arkheolohichni znakhidky z Halychyny. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. T. Shevchenka*, 149, 9–30. (in Ukrainian).
- Popova, T. A. (2003). *Polivanov Jar*. Sankt-Peterburg (in Russian).
- Rudynskyi, M. Ya. (1927). Doslydy na Kam'ianechchyni. *Korotki zvidomlennia VUAK za 1926 rik*, 123–143. (in Ukrainian).
- Rudynskyi, M. Ya. (1945). *Zvidomlennia Podil'skoi ekspedytsii Instytutu arkheolohii AN URSSR (7 veresnia – 7 zhovtnia 1945)*. Naukovyi arkhiv Instytutu arkheolohii NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Sytnyk, O. S. (1993). Poselennia Buchach I ta yoho mistse sered trypilskoho masyvu Podnistrov'ia. *Tezy dopovidei ta povidomlen mizhnarodnoi naukovoi konferentsii «Trypilska kultura na Ukraini (do 100-richchia vidkryttia)»*. Lviv, 58–60. (in Ukrainian).
- Sytnyk, O. S. (2005). Postati arkheolohii Lvivskoho universytetu u fokusi stolitnoi istorii. *Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 8, 17–25. (in Ukrainian).

- Sytnyk, O. S., & Yahodynska, M. O. (2012). Okhoronni rozkopky trypilskoho ta slov'ianskoho poselen u Buchachi. *Zemledel'cy i skotovody Drevnej Evropy. Problemy, novye otkrytija, gipotezy*, 187–202. (in Ukrainian).
- Sokhatskyi, M. P. (1992). Z istorii arkeolohichnykh doslidzhen na Borshchivshchyni. *Litopys Borshchivshchyny*, 2, 4–11. (in Ukrainian).
- Sokhatskyi, M. P. (1993). Arkheolohichni roboty Borshchivskoho kraieznavchoho muzeiu u 1991–1993 rr. *Litopys Borshchivshchyny*, 3, 10–15. (in Ukrainian).
- Sokhatskyi, M. P., & Dudar, O. V. (2011). Doslidzhennia trypilskoho poselennia Vasylykivtsi na Ternopilshchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini*, 315. (in Ukrainian).
- Sokhatskyi, M., Dudar, O., & Boiko, M. (2023). Arkheolohichni doslidzhennia u Vasylykivtsiakh. *Arkheolohiia & fortyfikatsiia Ukrainy*, 12, 40–48. (in Ukrainian).
- Tymoshchuk, B. O. (1956). Arkheolohichni doslidzhennia Chernivetskoho muzeiu v 1949–1951 rr. *Arkheolohichni pam'iatky URSS*, 6, 205–209. (in Ukrainian).
- Tkachuk, T., & Kochkin, I. (2009). Etap BI–BII trypilskoj kultury u Verkhnomu Podnistrov'i. *Rocznik przemyski. Archeologia*, 14–39. (in Ukrainian).
- Hvojko, V. V. (1909). Raskopki ploszhadok v s. Krutoborodincah Letichevskogo u. Podol'skoj gub. *Drevnosti. Trudy Moskovskogo arheologicheskogo obshchestva*, 22 (2), 1–281. (in Russian).
- Chernysh, K. K. (1956). Doslidzhennia trypils'kykh poselen na Serednomu Podnistrov'i v 1950–1951 rr. *Arkheolohichni pam'iatky URSS*, 6, 146. (in Ukrainian).
- Chernysh, E. K. (1982). Jeneolit Moldavii i Pravoberezhnoj Ukrainy. *Jeneolit SSSR*, 165–321. (in Russian).
- Chernysh, O. P. (1950). *Zvit pro robotu Dnistrianskoj ekspedytsii Lvivskoho viddilu Instytutu Arkheolohii AN URSS v 1950 r.* Naukovyi arkhiv viddilu arkeolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Chernysh, O. P. (1956). *Zvit pro robotu Dnistrianskoj arkeolohichnoi ekspedytsii v s. Molodovo Chernivetskoj obl. za 1955 r.* Naukovyi arkhiv viddilu arkeolohii Instytutu ukrainoznavstva im. I. Kryp'iakevycha NAN Ukrainy. (in Ukrainian).
- Chykalenko, L. (1926). Narys rozvytku ukrainskoj neolitychnoi malovanoi keramiky. *Trypilska kultura na Ukraini*, 113–118. (in Ukrainian).
- Chornovol, D. K., Ryzhov, S. M., & Osaulchuk, O. M. (2005). Okhoronni roboty na trypilskomu poselenni Pidzamochoch I na Ternopilshchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2003–2004 r.*, 7, 218–219. (in Ukrainian).
- Shmahlii, M. M., Ryzhov, S. M., & Dudkin, V. P. (1985). Trypilske poselennia Konovka v Serednomu Podnistrov'i. *Arkheolohiia*, 52, 42–52. (in Ukrainian).
- Jakovyshyna, Ja. (2012). Painted ornament of ceramic ware of zalischyky group of Trypillja culture as historical sours. *Materials and studies on archeology of Sub-Carpathian and Volhynian area*, 11, 123–140. (in Ukrainian).
- Ambrojevici, C. (1927–1932). L' époque néolithique de la Bessarabie du nord-ouest. *Dacia*, 3–4, 24–45 (in French).
- Antoniewicz, W. (1928). *Archeologia polski. Zaris czasow przedhistorycznych i wczesnodziejowych ziem polski.* Warszawa. (in Polish).
- Crîșmaru, A. (1970). Contribuții la cunoașterea neoliticului din împrejurimile Săvenilor (jud. Botoșani). *Studii și Cercetări De Istorie Veche*, 21(2), 267–285. (in Romanian).
- Demetrykiewicz, W. (1900). Poszukiwania archeologiczne w Galicji Wschodniej. *Materyały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, wydawane staraniem komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie*, 4, 101–106. (in Polish).
- Dumitrescu, H. (1957). Santierul arheologic Traian. *Materiale și cercetări arheologice*, 3, 115–129. (in Romanian).
- Dumitrescu, H. (1959). Santierul arheologic Traian. *Materiale și cercetări arheologice*, 5, 189–203. (in Romanian).
- Dumitrescu, H. (1960). Santierul arheologic Traian. *Materiale și cercetări arheologice*, 6, 91–107. (in Romanian).

- Dumitrescu, H., & Dumitrescu, V. (1962). Activitatea santierului arheologic Traian. *Materiale și cercetări arheologice*, 8, 245–261. (in Romanian).
- Florescu, M. & Capitani, V. (1969). Cercetări arheologice de suprafața în județul Bacău. *ArhMold*, 6, 214–275. (in Romanian).
- Hadaczek, K. (1903). Z badan archeologicznych w dorzeczu Dniestru. *Materyaly antrop.-arheol.*, 6, 1–30. (in Polish).
- Hadaczek, K. (1914). *Osada przemysłowa w Koszylowcach z epoki eneolitu, studia do poczatków cywilizacji w połud. wschod. Europy*. Lwów. (in Polish).
- Janusz, B. (1918). *Zabytki przedhistoryczne Galicyi wschodniej*. Lwów. (in Polish).
- Kirkor, A. (1877). Sprawozdanie z wycieczki archeologiczno-antropologicznej na Podolu galicyjskiem odbytej w r. 1876. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 1, 12–17. (in Polish).
- Kirkor, A. (1878). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1877. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 2, 1–16. (in Polish).
- Kirkor, A. (1879). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1878. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 3, 12–46. (in Polish).
- Kirkor, A. (1882). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1881. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 6, 21–28. (in Polish).
- Kirkor, A. (1883). Sprawozdanie i wykaz zabytków, złożonych w Akademji Umiejętnosci z wycieczki archeologiczno-antropologicznej w r. 1882. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 7, 51–66. (in Polish).
- Kopernicki, I. & Przybysławski, W. (1884). Dalsze poszukiwania archeologiczne w Horodnicy nad Dniestrem w latach 1878–1882. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 8, 3–33. (in Polish).
- Kozłowski, L. (1924). *Młodsza epoka kamienna w Polsce*. Lwów. (in Polish).
- Kozłowski, L. (1930). *Budowle kultury ceramiki malowanej w swietle badan przeprowadzonych w Koszylowcach, Niezwiskach, Buczaczu*. Lwów. (in Polish).
- Kozłowski, L. (1939). *Zarys pradziejów Polski Południowo-wschodniej*. Lwów (in Polish).
- László, A. (1966). Așezarea Cucuteni A–B de la Huși. *ArhMold*, 4, 7–22. (in Romanian).
- Majewski, K. (1947). *Studia nad kultura trypilska*. Wrocław. (in Polish).
- Matasă, C. (1946). *Frumușica, village prehistorique a ceramique peinte dans la Moldavie du nord*. București. (in French).
- Nestor, I., Zaharia, E., & Zirra, N. (1951). Săpăturile de la șantierul Valea Jijiei în anul 1950. *Studii și Cercetări De Istorie Veche*, 2(1), 51–76. (in Romanian).
- Nestor, I., Zaharia, E., Alexandrescu, Al., Nițu, A., Petrescu-Dimbovița, M., & Szekely, Z. (1952). Șantierul Valea Jijiei în anul 1950. *Studii și Cercetări De Istorie Veche*, 3, 19–111. (in Romanian).
- Ossowski, G. (1890). Sprawozdanie w wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1889. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 14, 19–22. (in Polish).
- Ossowski, G. (1891). Sprawozdanie z drugiej wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1890. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 15, 1–89. (in Polish).
- Ossowski, G. (1892). Sprawozdanie trzecie z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1891. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 16, 63–96. (in Polish).
- Ossowski, G. (1895). Sprawozdanie czwarte z wycieczki paleoetnologicznej po Galicyi w r. 1892. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 18, 1–29. (in Polish).
- Passek, T. S. (1935). La ceramique tripolienne. *Izvestija Gosudarstvennoj akademii istorii material'noj kul'tury*, 122, 1–165. (in French).
- Petrescu-Dimbovița, M. (1966). *Cucuteni*. București. (in Romanian).
- Petrescu-Dimbovița, M., & Văleanu, M.-C. (2004). *Cucuteni-Catâruie*. Piatra-Neamț. (in Romanian).
- Przybysławski, W. (1879). Ustep z poszukiwan archeologicznych w Horodnicy nad Dniestrem dokopanych w r. 1878. *Zbiór Wiadomości do Antropologii Krajowej*, 3, 70–74. (in Polish).
- Szekely, Z. (1965). Contribution a l'étude du developpement du Neolitique dans la Transylvanie sud-orientale. *Atti del VI Congresso Internazionale, delle scienze Preistoriche e Protostorche*, 270–279. (in French).

Smiszko, M. (1939). Tymczasowe sprawozdanie z badań na osadzie neolitycznej w Horodnicy, pow. Horodenka. *Bulletin International de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres*, 67–73. (in Polish).

Sulimirski, T. (1934). Trzy chaty przedhistoryczne. *Przyczynki do poznania epoki cesarstwa rzymskiego Południowo-Wschodniej Polski*, 33–48. (in Polish).

Trela, E. (2001). kolekcje zabytkow kultury trypillskiej w zbiorach muzeum archeologicznego w Krakowie. *Materialy archeologiczne*, 32, 53–67. (in Polish).

Vulpe, R. (1937–1940). Les fouilles de Calu. *Dacia*, 6–8, 32–39. (in French).

Стаття: надійшла до редакції 12.07.2023

прийнята до друку 05.10.2023

ARCHAEOLOGICAL MAP OF THE SITES OF TRYPILLIA BI–BII STAGE ON THE TERRITORY OF THE UPPER AND MIDDLE DNISTER REGION

Yana YAKOVYSHYNA

*Ivan Krypikavych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine,
Vynnychenka Str., 24, 79008, Lviv, Ukraine,
e-mail: jkovyshyna@ukr.net*

The sites of Trypillia BI–BII in the Middle Dnister region, which the researchers attributed to the Zalishchyky group, were examined, the history of research was traced, and the present state of their study was determined.

It has been established that during the entire period of field research, which is more than 150 years, about 30 settlements of the Trypillia BI–BII stage were found in the region, located along the right and left banks of the Dnister River in the territory of different regions (Ternopil, Ivano-Frankivsk, Khmelnytskyi, Chernivtsi). It is noted that excavations were conducted on a few sites; most of them are known for their surface material; in addition, most excavations were carried out at the end of the 19th – the beginning of the 20th century. (Bilche-Zolote Park, Buchach, Horodnytsya nad Dnistrom, Vasylykivtsi, Vyhnanka, Pylypche, Krutoborodyntsi, Zalishchyky). A small number of sites were researched later: one – in the 1950^s (Babyn), three – in the 1980^s (Buchach, Blyshchanka II, Spas), and two – in the 1990^s – 2000^s (Bilshivtsi, Khomyakivka I). Accordingly, the level of excavation techniques and recording of finds from settlements is very different. It was noted that the quantity and quality of ceramic material at the sites is also heterogeneous. It is claimed that the study of ceramic complexes of sites allows us to clarify the cultural attribution and relative chronology of some of them.

It is noted that the last map of the sites of Trypillia BI–BII in this region was made by Natalya Vynogradova back in 1983, and since the publication of the researcher's work, the number of discovered sites has increased. In addition, the cultural affiliation and relative chronology of some previously known settlements have been reinterpreted in recent decades. Accordingly, it was indicated there is a need to create an updated map of the Trypillian sites of the region, which would include more detailed information about already-known settlements and add new sites. It was established that the detailed mapping of sites and the analysis of ceramic complexes made it possible to present an up-to-date map of the area of distribution of Zalishchyky settlements.

Key words: Trypillia BI–BII, Cucuteni AB, archaeological site, Middle Dnister region, Zalishchyky group, ceramic ware.